

Η ΠΕΡΙ ΕΚΠΟΡΕΥΣΕΩΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ
ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΚΥΡΙΛΛΟΥ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ
ΚΑΙ ΕΠΙΦΑΝΙΟΥ ΚΥΠΡΟΥ *

Υ Π Ο

ΑΝΔΡΕΟΥ ΘΕΟΔΩΡΟΥ

Καθηγητοῦ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς
τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

ι) Πνεῦμα Πατρός καὶ Υἱοῦ.

Ὡς ἐν προηγουμένῃ παραγράφῳ ἐσημειώσαμεν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καλεῖται ὑπὸ τοῦ Κυρίλλου ἴδιον τοῦ Υἱοῦ. Ὁ χαρακτηρισμὸς οὗτος ἐμφαίνων τὸ ταυτὸν τῆς οὐσίας τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸν Υἱόν, συνάπτεται ὑπὸ τοῦ Κυρίλλου ἐπιμελῶς πρὸς τὴν ἀΐδιον ἐκ Πατρὸς ἐκπόρευσιν τοῦ Πνεύματος, πρὸς τὴν ὁποίαν μάλιστα καὶ ὀξύτατα ἀντιδιαστέλλεται. Ἐν τῇ αὐτῇ τῆς ταυτότητος τῆς οὐσίας ἐννοία ὁ Κύριλλος χαρακτηρίζει τὸ Πνεῦμα ὡς Πνεῦμα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Ὁ χαρακτηρισμὸς οὗτος ἐξαίρει αὐστηρῶς τὸ ὁμοούσιον τοῦ Πνεύματος πρὸς τὰ δύο ἄλλα πρόσωπα τῆς ἁγίας Τριάδος, ἐν οὐδεμιᾷ δὲ περιπτώσει λαμβάνεται ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἀΐδιου ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Τὸ Πνεῦμα καλεῖται ἴδιον τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, καθ' ὅσον εἶναι ὁμοούσιον αὐτοῖς. Περὶ τούτου ὁ Κύριλλος εἶναι σαφῆς καὶ κατηγορηματικὸς. Οὕτω σχετικῶς παρατηρεῖ:

Ἐπιόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην 14, 23. PG 74, 289D-292A:

«Πνεῦμα γὰρ καὶ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς, τὸ Πνεῦμα Χριστοῦ. Καὶ γοῦν ὁ θεσπέσιος Παῦλος, πῆ μὲν ἴδιον τοῦ Πατρὸς, πῆ δὲ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμά φησιν, οὐ τοῖς ἰδίοις ἀντιτάττων λόγοις, ἀληθεύων δὲ μᾶλλον καθ' ἑκάτερον. Ἔχει γὰρ οὕτω τῇ φύσει. Λέγει τοίνυν πρὸς τινὰς· «ὅτι ἐγείρας Χριστὸν Ἰησοῦν ἐκ νεκρῶν, ζωοποιήσει καὶ τὰ θνητὰ σώματα ὑμῶν διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος αὐτοῦ Πνεύματος ἐν ὑμῖν». Εἶτα πάλιν· «Ὅτι δὲ ἐστὲ υἱοί, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς καρδίας ὑμῶν, κρᾶζον· Ἀββᾶ, ὁ Πατήρ». Ὅρῳς ὅπως τὸ

* Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 101 τοῦ προηγουμένου τεύχους.

αὐτὸ Πνεῦμα τοῦ τε Πατρὸς ἐστὶ καὶ τοῦ Υἱοῦ; Κατοικοῦντος οὖν ἄρα τοῦ Μονογενοῦς ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, οὐκ ἄπεισιν ὁ Πατὴρ· ἔχει γὰρ ἐν ἑαυτῷ ὁ Υἱὸς τὸν Γεννήτορα μιᾶς πρὸς αὐτὸν ὑπάρχων οὐσίας, ἐστὶ δὲ καὶ αὐτὸς ἐν Πατρὶ φυσικῶς»¹⁸.

ια) Ἐκφράσεις καὶ εἰκόνες δι' ὧν ἐξαιρεται τὸ ταυτὸν τῆς οὐσίας τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸν Υἱόν.

Παραλλήλως πρὸς τὰ μέχρι τοῦδε λεχθέντα περὶ ταυτότητος φύσεως μεταξὺ Πνεύματος καὶ Υἱοῦ, ὁ ἱερὸς Κύριλλος χρησιμοποιεῖ καὶ πληθὺν ἄλλων ἐκφράσεων καὶ εἰκόνων, διὰ τὴν καταδείξει τὴν αὐτὴν θεμελιώδη τῆς πίστεως ἀλήθειαν. Αἱ εἰκόνες καὶ ἐκφράσεις αὗται βοηθοῦσιν ἡμᾶς μεγάλως εἰς πληρεστέραν κατανόησιν τῆς περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος διδασκαλίας τοῦ ἱεροῦ Πατρὸς, διὸ καὶ μελετῶμεν ταύτας ἐν τοῖς ἐξῆς:

α. Πρόσωπον τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα.

Λόγω τῆς ταυτότητος τῆς οὐσίας καὶ τῆς ἀλληλεμπεριχωρήσεως τῶν προσώπων ἐν τῇ ἁγίᾳ Τριάδι, τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον καλεῖται ὑπὸ τοῦ Κυρίλλου πρόσωπον τοῦ Υἱοῦ (καὶ τοῦ Πατρὸς), ὡς καὶ ὁ Υἱὸς ἀποκαλεῖται πρόσωπον τοῦ Πατρὸς. Σχετικῶς ὁ ἱερὸς Πατὴρ σημειοῖ:

1. Ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην 14, 11. PG 74, 220D-221A:

«Εἰ γὰρ πεπλήρωκε μὲν οὐρανοῦς, καὶ τὰ ἔσχατα τῆς γῆς, τοῦτ' ἐστὶ, τὰ εἰς τὸν ἄδην· πῶς οὐ σφόδρα παραλογώτατον τὸ περιοχῆς ὄνομα προσάπτειν αὐτῷ, μηδὲ ἐκεῖνο λογιζαμένους, ὅτι εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ (πρόσωπον γὰρ τοῦ Υἱοῦ καλεῖ τὸ Πνεῦμα) τὰ πάντα πληροῖ, πῶς ἂν αὐτὸς εἴσω γένοιτο περιοχῆς, καὶ λέγει, ὅτι περιοχῆς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς;»

2. Ἡ βίβλος τῶν θησαυρῶν, Λόγος ΛΔ'. PG 75, 577B:

«Ὅτε τοίνυν τὸ Πνεῦμα καὶ πρόσωπον ἀποκαλεῖ τοῦ Πα-

18. Συναφῆ χωρία βλέπε: Ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην 1,2. PG 73,76A. Αὐτόθι, 14,16.17. PG 74,257 A,D. Ἡ βίβλος τῶν θησαυρῶν, Λόγ. ΛΒ'. PG 75,508C. Περὶ ἀγίας τε καὶ ὁμοουσίου Τριάδος, Λόγ. Σ'. PG 75, 1012C. Αὐτόθι, Λόγ. Ζ'. PG 75, 1093BC. Κατὰ τῶν Νεστορίου δυσφημιῶν πεντάβιβλος ἀντίρρησις, τόμ. Δ, κεφ. Β'. PG 76, 177CD. Πρὸς τοὺς τολμῶντας συνηγορεῖν τοῖς Νεστορίου δόγμασιν, ὡς ὀρθῶς ἔχουσι, κεφάλαια IB. Ἄναθ. Θ'. Κυρίλλου ἀπολογία. PG 76, 433BC.

τ ρ ὀ ς ὡς ἐξεικονίζον διὰ τῆς θεοπρεποῦς ἐνεργείας τὴν ἐξ ἧς ἐστὶν οὐσίαν· ἀποκαλεῖ δὲ καὶ χεῖρα διὰ τὴν ἐνυπάρχουσαν αὐτῷ παντουργὸν δύναμιν, πῶς οὐκ ἂν εἶη Θεὸς κατ' οὐσίαν τῷ Πατρὶ συνημμένον, ἐξ αὐτοῦ τε ὃν καὶ ἐν αὐτῷ, ὡσπερ οὖν καὶ ἡ χεὶρ τοῦ ἀνθρωπέου σώματος οὐ κεχώρισται, δέδεται δὲ μᾶλλον ἐν αὐτῷ καὶ ἐρριζώθη φυσικῶς».

3. Εἰς Ψαλμ. 4, 7. PG 69, 740B:

«Κρυφωδέστερον δὲ καὶ μυστικώτερον πρόσωπον μὲν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὁ Υἱός, φῶς δὲ τὸ ἐξ αὐτοῦ πεμπόμενον Πνεῦμα εἰς ἡμᾶς δι' οὗ ἐσφραγίσθημεν, εἰς εἰκόνα τὴν πρώτην ἀναμορφούμενοι».

β. Νοῦς Πατρὸς καὶ Χριστοῦ τὸ Πνεῦμα.

Ἐν τῇ αὐτῇ ἐννοίᾳ τῆς ταυτότητος τῆς οὐσίας καὶ τῆς ἐνδοτάτης ἀλληλενοικίσεως τῶν θείων προσώπων τὸ Πνεῦμα ἀποκαλεῖται ὑπὸ τοῦ Κυρίλλου νοῦς Υἱοῦ καὶ νοῦς Πατρὸς.

1. Ἡ βίβλος τῶν θησαυρῶν, Λόγος ΛΔ'. PG 75, 584C:

«Φυσικὴ γὰρ ἔνωσις ὀξέως τὰ ἐντεῦθεν ἐν ἐκείνῳ τίθησι. Τοιαύτην τινὰ διανοιαν δέχεσθαι χρὴ καὶ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Νοῦς γὰρ ὑπάρχων Χριστοῦ, πάντα τὰ ἐν αὐτῷ διαλέγεται τοῖς μαθηταῖς, οὐκ ἐν ἰδίᾳ τινὶ θελήσει, οὐδὲ μὴν ἐν ἀλλοτρίᾳ βουλήσει τοῦ ἐν ᾧ καὶ ἐξ οὗ ἐστὶν ὁμιλοῦν, ἀλλ' ὡς ἐκ τῆς οὐσίας φυσικῶς προϊόν, καὶ ὅλην τὴν βούλησιν ἔχον ὡσπερ καὶ τὴν ἐνέργειαν».

2. Ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην 14, 25. 26. PG 74, 301AB:

«Ἐπειδὴ γὰρ ἐστὶ Πνεῦμα Χριστοῦ καὶ νοῦς αὐτοῦ, κατὰ τὸ γεγραμμένον, οὐχ ἕτερόν τι παρ' αὐτὸν ὄν, κατὰ γὰρ τὸν ἐν ταυτότητι φυσικῇ λόγον καίτοι νοούμενόν τε καὶ ὑπάρχον ἰδίως, οἶδε πάντα τὰ ἐν αὐτῷ».

3. Ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην 14, 18. PG 74, 261A:

«Ἴνα τοίνυν ἐπιδείξῃ σαφῶς ὅτι τὸν τῆς ἑτερότητος λόγον οὐ καθ' ἕτερόν τινα νοεῖσθαι βούλεται τρόπον, ἀλλὰ κατὰ μόνον τὸ ἰδίως ὑπάρχειν αὐτό... ἀποσταλήσεσθαι τὸν Παράκλητον εἰπών, αὐτὸς ἤξειν ἐπαγγέλλεται, οὐχ ἕτερόν τι τὸ Πνεῦμα δεικνύς ἢ ὅπερ ἐστὶν αὐτός, ἐπεὶ περ ἐστὶν ἐκ τοῦ Πατρὸς ἴδιον Πνεῦμα καὶ αὐτοῦ νοεῖται καὶ Νοῦς αὐτοῦ διὰ τοῦτο ὠνόμασται».

γ. Εἰκὼν καὶ ὁμοίωσις φυσικὴ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα. Εἰκὼν τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός.

Ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς ταυτότητος τῆς οὐσίας λαμβάνονται καὶ αἱ ἐν ἐπισκεφαλίδι φράσεις τοῦ Κυρίλλου. Ὡς ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ ὁ Υἱὸς ἐξεικονίζει ἐν ἑαυτῷ τὸν Πατέρα, τὸ δὲ Πνεῦμα, λόγῳ τῆς αὐτῆς ὁμοουσιότητος, ἐξεικονίζει τὸν Υἱόν. Οὕτω τὸν μὲν Πατέρα φανεροῖ ἐν τῇ κτίσει ὁ Υἱός, ὅστις διὰ τοῦ ἰδίου Πνεύματος κατασημαίνεται ἐν τοῖς ποιήμασι τὸν θεῖον ἐξεικονισμόν. Τὰ πρόσωπα εἶναι ἀποκαλυπτικά ἀλλήλων, τοῦ μὲν Πατρὸς ὁ Υἱός, τοῦ δὲ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Τοῦτο δηλοῖ προφανῶς τὴν ἐνότητα τῆς θείας οὐσίας τὴν διήκουσαν καὶ πληρουμένην εἰς ἅπαντα τὰ πρόσωπα τῆς ἁγ. Τριάδος, ὡς καὶ τὸν ἄρρητον ἐσωτερικὸν σύνδεσμον τὸν συνάπτοντα μεταξὺ των τὰ πρόσωπα τῆς τριαδικῆς θεότητος. Ἐν τοῖς θείοις προσώποις ἀντικατοπτρίζεται ἡ αὐτὴ θεία οὐσία καὶ φύσις. Ἐν οὐδεμιᾷ περιπτώσει ὁ Κύριλλος ἐκλαμβάνει τὸν ἐν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι ἐξεικονισμόν τοῦ Υἱοῦ ὡς ἐμφαίνοντα τὴν καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπόρευσιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Περὶ τοῦ ἐξεικονισμοῦ τῶν θείων προσώπων ὁ Κύριλλος ὁμιλεῖ εἰς τὰ ἀκόλουθα χωρία.

1. Ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην 17, 18.19. PG 74, 541CD:

«Ἐπειδὴ γὰρ ἐστὶ τῆς τοῦ Μονογενοῦς οὐσίας εἰκὼν ἀκραιφνῆς τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ, κατὰ τὸ γεγραμμένον διὰ τοῦ Παύλου· «Οὗς γὰρ προέγνω, καὶ προώρισε, συμμόρφους τῆς εἰκόνος τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ· τοὺς οἷσπερ ἂν ἐνυπάρξαι συμμόρφους ἀποτελεῖ τῇ τοῦ Πατρὸς εἰκόνι, τοῦτ' ἐστὶ τῷ Υἱῷ, οὕτω τε τὰ πάντα δι' Υἱοῦ πρὸς τὸν οὐπὲρ ἐστὶ Πατέρα διὰ Πνεύματος ἐπανάγεται».

2. Περὶ ἁγίας τε καὶ ὁμοουσίου Τριάδος, Λόγος Ζ'. PG 75, 1089AB:

«Χαρακτήρ μὲν γὰρ ὁ ἀληθινός, καὶ εἰς λῆξιν ἀκριβείας τῆς κατ' ἐμφέριαν νοουμένης, αὐτός ἐστὶν ὁ Υἱός· «ὁμοίωσις δὲ ἀκραιφνῆς τε καὶ φυσικῆ τοῦ Υἱοῦ, τὸ Πνεῦμά ἐστὶ, πρὸς δὲ καὶ ἡμεῖς μορφούμενοι δι' ἁγιασμοῦ, πρὸς αὐτὴν εἰδοποιούμεθα τοῦ Θεοῦ μορφήν».

3. Εἰς Ἡσαΐαν 8, 15.16. PG 70, 236B.

«Εἰκὼν μὲν γὰρ καὶ ὁμοίωσις καὶ οἷον εἰ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὁ Υἱός. Φῶς δὲ τὸ ἐξ αὐτοῦ πεμπόμενον εἰς ἡμᾶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, δι' οὗ κατεσφραγίσμεθα πρὸς εἰκόνα τὴν πρώτην ἀναμορφούμενοι δι' ἁγιασμοῦ».

4. Ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην 17,20.21 PG 74, 553CD:

«Ἐνωσις δὲ ἡ πρὸς Θεὸν οὐχ ἑτέρως ἢ ὑπάρξαι τισίν, ἢ διὰ τῆς μετουσίας τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τῆς ἰδίας ιδιότητος ἐντιθέντος ἡμῖν τὸν ἁγιασμόν, καὶ εἰς τὴν ἰδίαν ἀναπλάττοντος ζωὴν τὴν ἀποπεσοῦσαν τῇ φθορᾷ φύσιν, οὕτω τε πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πρὸς τὴν ἐκείνου μὲν μορφωσιν ἐπανάγοντος τὸ τῆς ἐπὶ τούτῳ δόξης ἐστερημένον. Εἰκὼν μὲν γὰρ ἀκριβυφνῆς τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός, ὁμοίωσις δὲ φυσικὴ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ. Διάτοι τοῦτο μεταπλάττον ὥσπερ εἰς ἑαυτὸ τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχάς, τὴν θείαν αὐταῖς ἐγχαράττει μὲν μορφωσιν, καὶ τῆς ἀνωτάτω πασῶν οὐσίας ἀποσημαίνεται τὸν εἰκονισμόν».

5. Ἡ βίβλος τῶν θησαυρῶν, Λόγος ΛΓ'. PG 75, 572AB:

«Ὡσπερ οὖν ἐπειδήπερ εἰκὼν ἐστὶν ἀκριβεστάτη τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός, ὁ δεξάμενος αὐτὸν καὶ τὸν Πατέρα ἔχει· οὕτως ἐπὶ τὸ ἴσον σχῆμα τῆς ἀναλογίας τρεχούσης, ὁ δεξάμενος τοῦ Υἱοῦ τὴν εἰκόνα, τοῦτέστι τὸ Πνεῦμα, ἔχει πάντως δι' αὐτοῦ τὸν Υἱόν, καὶ τὸν ἐν αὐτῷ Πατέρα. Πῶς οὖν ἐν ποιήμασι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καταριθμηθήσεται, εἴπερ ἐστὶν εἰκὼν ἀπαράλλακτος τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ; εἰ δὲ εἰκὼν τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα καλεῖται, Θεὸς ἄρα καὶ οὐχ ἑτέρως».

δ. Καρπὸς τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα.

Ὡς ὁμοούσιος τῷ Θεῷ Πατρὶ ὁ Υἱὸς καλεῖται καρπὸς τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς. Τὸ αὐτὸ λέγεται καὶ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. εἶναι προφανές ὅτι ἡ προσήγορία αὕτη δὲν ἀναφέρεται μόνον εἰς τὴν ταυτότητα τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸν Θεὸν Πατέρα, ἀλλ' εἶναι ἐνδεικτικὴ καὶ τῆς προελεύσεως ἀμφοτέρων τούτων ἐκ τῆς αὐτῆς πηγῆς θεότητος τοῦ Πατρὸς, τοῦ μὲν Υἱοῦ γεννωμένου αἰδίως, τοῦ δὲ Πνεύματος ἐκπορευομένου παρὰ τοῦ Θεοῦ Πατρὸς. Σχετικῶς ἀναγινώσκωμεν:

1. Ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην, 16, 14. PG 74, 448C:

«...φανοτάτην τοῖς ἁγίοις τὸ Πνεῦμα τὴν δόξαν αὐτοῦ καταφοιτῆσαν ἐτίθει· καὶ οὐχὶ πάντως φαμέν, ὡς οὐ μόνον λόγοις αὐτοὺς ἀναπέεισαν σοφοῖς, ἀλλὰ καὶ ἐν ἀποδείξει πραγμάτων τὴν ἐκάστου πληροφοροῦσαν διάνοιαν, ὅτι καὶ Θεὸς ἀληθῶς, καὶ καρπὸς ἐστὶ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς».

2. Ἡ βίβλος τῶν θησαυρῶν, Λόγος ΛΔ'. PG 75, 609A:

«Ἄλλ' εἰς ὄντως ἐστὶν ὁ Θεός, ἀπλοῦς καὶ ἀσύνθετος, καὶ πάσης ἑτεροειδοῦς φύσεως ἀμιγής. Ἐξ αὐτοῦ δηλονότι καὶ ἐν αὐτῷ τὸ Πνεῦμα φυσικῶς καρπὸς ὑπάρχων αὐτοῦ, καὶ οὐ ἕξωθεν εἰς ὑπόστασιν ἐνεχθέν, οὐδὲ ἐπίκτητον ἔχον τοῦθ' ὅπερ ἐστὶ, κατὰ τὴν τῶν ἑτεροδόξων ἀβουλίαν».

3. Ἡ βίβλος τῶν θησαυρῶν Λόγος Δ'. PG 75, 617B:

«Εἰ παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐκπορεύεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ ὡσπερ τις καρπὸς ἡ ποιότητος ἐστὶ τῆς οὐσίας αὐτοῦ, ἀγέννητος δὲ καὶ ἄκτιστος ὁ Πατήρ, πῶς ἂν εἴη γεννητὸν τὸ ἐξ αὐτοῦ προχέμενον Πνεῦμα; Πῶς δὲ ναοὶ Θεοῦ χρηματίζομεν ἡμεῖς τὸ Πνεῦμα λαβόντες, εἴπερ οὐκ ἐστὶ Θεός, κατὰ τὴν τινῶν ἀβουλίαν;»

4. Ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην 17, 18.19. PG 74, 540CD:

«...ἀλλ' ἐπεὶ περ ἐκ Πατρὸς, καὶ ἐν Πατρὶ κατὰ φύσιν ἐστὶν ὁ Υἱός, καρπὸς ὑπάρχων ἀληθινὸς τῆς οὐσίας αὐτοῦ, τὸ τοῦ Πατρὸς ἴδιον Πνεῦμα κατὰ φύσιν ἐπάγεται».

5. Περὶ ἀγίας τε καὶ ὁμοουσιίου Τριάδος, Λόγος Σ'. PG 75, 1009B:

«Μιᾶς οὖν φύσεως ἐν καὶ τὸ Πνεῦμα, καὶ προχεῖται μὲν οἷα περ ἀπὸ πηγῆς τοῦ Πατρὸς· ἐστὶ γὰρ μὴν οὐκ ἀλλότριον τοῦ Υἱοῦ· γεγέννηται γὰρ οὗτος, τὴν τοῦ Πατρὸς ἰδιότητα πᾶσαν ἔχων ἐν ἑαυτῷ, καὶ ἐπεὶ περ ἐστὶ τῆς ἀνωτάτω θεότητος καρπός, πῶς ἂν νοοῖτο γυμνὸς τῶν τῆς θεότητος ἀγαθῶν;»

6. Ἡ βίβλος τῶν θησαυρῶν, Λόγος ΛΔ'. PG 584A:

«Θαυμάσειεν ἂν τις καὶ μάλα εἰκότως ἐνόησας τὴν τῶν δι' ἐναντίας ἀπόνοιάν τε καὶ ἀβουλίαν· δι' ὧν γὰρ ἐχοῖν ἐκπαιδεύεσθαι μᾶλλον τὸ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος μυστήριον, καὶ νοεῖν ὅτι δὴ καρπός τις ὡσπερ ἐστὶ τῆς θείας οὐσίας, ἐν αὐτῇ τε δὴ καὶ ἐξ αὐτῆς ἀμερίστως τε καὶ ἀχωρίστως προερχόμενον, καὶ ἠνωμένον κατὰ τὴν ταυτότητα τῆς φύσεως».

ε. Ἐνότης σώματος - χειρὸς - δακτύλου, ὡς παράδειγμα τῆς ἐνότητος τῆς ἁγίας Τριάδος.

Ἴνα καταδείξῃ τὴν φυσικὴν ἐνότητα τῆς ἁγίας Τριάδος, ἰδίᾳ δὲ τὴν ἐν

ταυτότητι οὐσίας ἐνότητα τοῦ Πνεύματος μετὰ τοῦ Υἱοῦ, ὁ Κύριλλος χρησιμοποιοῖ τὴν ἐν τῷ σωματικῷ τοῦ ἀνθρώπου ὄργανισμῷ ἐνότητα τοῦ δακτύλου μετὰ τῆς χειρός. Ἐν τῷ παραδείγματι τούτῳ ὑπὸ χεῖρα μὲν νοεῖται ὁ Υἱός, ὑπὸ δάκτυλον δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐνῶ ὁ φυσικὸς ὄργανισμὸς ὑπεμφαίνει εἴτε τὴν θείαν οὐσίαν γενικῶς, εἴτε τὸν Θεὸν Πατέρα ἰδιαιτέρως.

Ἡ βίβλος τῶν θησαυρῶν, Λόγος ΛΓ'. PG 75, 576CD-577 A:

«Φησὶ που Χριστὸς Ἰουδαίοις προσδιαλεγόμενος· «Εἰ δὲ ἐν δακτύλῳ Θεοῦ ἐγὼ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, ἄρα ἐφθασεν ἐφ' ἡμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ». Καὶ δάκτυλόν φησιν ἐνθάδε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τρόπον τινὰ τῆς θείας οὐσίας ἐκπεφυκὸς καὶ φυσικῶς αὐτῆς ἐκκρεμάμενον, ὥσπερ καὶ ὁ δάκτυλος ἐκ τῆς ἀνθρωπείας χειρός. Βραχίονα μὲν γὰρ καὶ δεξιάν Θεοῦ τὸν Υἱὸν ἀποκαλοῦσιν αἱ θεῖαι Γραφαί, κατὰ τό· «Ἔσωσεν αὐτὸν ἡ δεξιὰ αὐτοῦ, καὶ ὁ βραχίον ὁ ἅγιος αὐτοῦ»... «Ὡσπερ οὖν ὁ βραχίον φυσικῶς ἐνῆρμονται τῷ ὅλῳ σώματι, πάντα ἐνεργῶν ὅσαπερ ἀν δόξῃ τῇ διανοίᾳ, καταχρῆται δὲ συνήθως τῷ δακτύλῳ πρὸς τοῦτο κεχρημένους· οὕτω τὸν μὲν τοῦ Θεοῦ Λόγον ἐξ αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ φυσικῶς ἠρμωσμένον, ἔν' οὕτως εἶπω, καὶ ἐμπεφυκὸτα λογιζόμεθα, ἐν δὲ τῷ Υἱῷ φυσικῶς τε καὶ οὐσιωδῶς διῆκον παρὰ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα, δι' οὗ τὰ πάντα χρίων ἀγιάζει. Οὐκοῦν οὐκ ἀλλότριον οὐδὲ ἀπεξενωμένον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τῆς θείας φύσεως φαίνεται, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς καὶ ἐν αὐτῇ φυσικῶς. «Ὡσπερ οὖν καὶ ὁ τοῦ σώματος δάκτυλος ἐν τῇ χειρὶ, ὁμοφυῆς ὢν αὐτῇ, καὶ ἡ χεὶρ αὐτὴ πάλιν ἐν τῷ σώματι οὐχ ἑτεροῦσιος ὡς πρὸς αὐτὸ τυγχάνουσα. Τούτων δὲ ἡμῶν ἐχόντων τῆδε, Θεὸς ἄρα τὸ Πνεῦμά ἐστι, καὶ οὐχ ἑτέρως».

ς. Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὡς ἐνέργεια, ποιότης φυσικὴ καὶ ἄτμος τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ.

Ἐν τῷ αὐτῷ Πνεύματι ὁμιλεῖ ὁ Κύριλλος περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὡς ποιότητος φυσικῆς τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ. Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶναι ποιότης φυσικὴ ἢ ἐνέργεια ἢ ἄτμος τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, ὡς ὁμοούσιον αὐτοῖς καὶ ὡς προχέμενον παρ' αὐτῶν ἐν τῷ κόσμῳ, οὐχὶ δὲ ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς παρ' αὐτῶν ἀϊδίου ἐκπορεύσεως. Ἐν προκειμένῳ ὁ ἱερὸς Πατὴρ εἶναι ἀρκούντως σαφῆς.

1. Περὶ ἀγίας τε καὶ ὁμοουσίου Τριάδος, Λόγος Δ'. PG 75, 1012BC:

«Ὡσπερ γὰρ ἅγιόν ἐστι κατὰ φύσιν, ἐπεὶπερ ἐστὶν ἁγίου Πνεῦμα Πα-

τρός, οὕτω καὶ σοφόν, ἐπεὶ τοὶ σοφίας Πνεῦμά ἐστι· σοφία δὲ ὁ Υἱός· καὶ οὕτι πού φαμεν, ὡς κατὰ σχέσιν τινὰ καὶ μέθεξιν, ἅγιον καὶ σοφόν τὸ Πνεῦμά ἐστιν, οὐσιωδῶς δὲ μᾶλλον, καὶ οἰονεῖ τις ποιότης φυσικῆ τῆς ἁγίας τε καὶ σοφῆς θεότητος, τῆς ὡς ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ νοουμένης, καὶ αὐτῷ τῷ Πνεύματι».

2. Ὡς ἐν κεφαλαίοις. Τὰ ἐγκείμενα τῷ λόγῳ τῷ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, μετὰ προσθήκης ἐτέρων ἐννοιῶν. PG 75, 1141CD:

«Οὐκοῦν, εἰ σημεῖα καὶ τέρατα διὰ τοῦ Παύλου Χριστὸς ἐργάζεται ἐν δυνάμει Πνεύματος ἁγίου, ὡς ἐν ἐργεσίᾳ τις φυσικῆ καὶ ζῶσα, καί, ἔν' οὕτως εἴπωμεν, ποιότης τῆς θεότητος τοῦ Υἱοῦ, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιόν ἐστιν. Εἰ δὲ τοῦτο, πῶς ἔσται ποιήμα, τὸ ἐν Θεῷ καὶ ἐκ Θεοῦ φυσικῶς; πῶς δὲ ἐν ποιήμασι τὸ ἐνεργές τοῦ Υἱοῦ; ὅπερ ἐστὶ καὶ μόνον εἰπεῖν ἀσεβέστατον».

3. Ὡς ἐν κεφαλαίοις. Τὰ ἐγκείμενα τῷ λόγῳ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, μετὰ προσθήκης ἐτέρων ἐννοιῶν. PG 75, 1145BC:

«Εἰ παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐκπορεύεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ ὥσπερ τις ἀτμός ἢ ποιότης ἐστὶ τῆς οὐσίας αὐτοῦ, ἀγέννητος δὲ καὶ ἀκτιστος ὁ Πατήρ· πῶς ἂν εἴη γενητόν, τὸ ἐξ αὐτοῦ προχέμενον Πνεῦμα; Πῶς δὲ ναοὶ Θεοῦ χρηματίζομεν ἡμεῖς τὸ Πνεῦμα λαβόντες, εἴπερ οὐκ ἔστι Θεός, κατὰ τὴν τινων ἀβουλίαν;»

ζ. Ἄνθος καὶ ἡ ἐκ τούτου προϊούσα εὐωδία.

Τὸ ἄνθος καὶ τὴν ἐκ τούτου προϊούσαν εὐωδίαν λαμβάνει ὡς παράδειγμα ὁ Κύριλλος, διὰ τὸ ἐξάρη τοῦτο μὲν τὴν ἰδίαν ὑπόστασιν τοῦ Πνεύματος, τοῦτο δὲ τὴν ταυτότητα οὐσίας αὐτοῦ μετὰ τοῦ Υἱοῦ. «Ὅπως δηλαδὴ ἡ εὐωδία τοῦ ἄνθους κατ' ἐπίνοιαν νοουμένη ὑφίσταται καθ' ἑαυτήν, τῇ οὐσίᾳ ὅμως δὲν εἶναι τι ἕτερον τοῦ ἄνθους ἐξ οὗ προκύπτει, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· καθ' ὑπόταξιν τοῦτο εἶναι ἴδιον καὶ ἐπὶ μέρους, ἐνῶ κατ' οὐσίαν εἶναι ἀπολύτως τὸ αὐτὸ μετὰ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ.

1. Ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην 16,14. PG 74, 449BC:

«Ἐπειδὴ δὲ ὁμοουσίον τέ ἐστι τῷ Υἱῷ, καὶ πρόεισι θεοπρεπῶς δι' αὐτοῦ,

πᾶσαν αὐτοῦ τὴν ἐφ' ἅπασι τελεωτάτην ἔχον ἐνέργειάν τε καὶ δύναμιν, διὰ τοῦτό φησιν· «Ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται». Ὑφαστάται γὰρ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τὸ Πνεῦμα πιστεύομεν, εἶναί τε κατὰ ἀλήθειαν, τοῦθ' ὅπερ ἐστὶ, καὶ λέγεται, ἐνυπάρχον γε μὴν τῇ οὐσίᾳ τοῦ Θεοῦ, προκύπτει τε καὶ πρόβεισιν ἐξ αὐτῆς, πάντα τὰ αὐτῆς ἔχον ἐν ἑαυτῷ φυσικῶς. Οὐ γὰρ κατὰ μέθεξιν, ἀλλ' οὐδὲ κατὰ τρόπον σχετικόν, ἀλλ' οὐχ ὡς ἕτερον ὄν παρ' αὐτήν, ἐπείπερ ἐστὶν ἴδιον αὐτῆς. Ὅνπερ γὰρ τρόπον ἢ ἐκ τῶν εὐοσμοτάτων ἀνθρώπων εὐωδία λαβοῦσα τρόπον τινὰ τῶν προσόντων αὐτοῖς τὴν οὐσιώδη καὶ φυσικὴν ἐνέργειαν, ἥτοι ποιότητα, διακομίζει τοῖς ἔξω τὴν γνῶσιν, τοῖς ὀσφραντικοῖς τοῦ σώματος μορίοις ἐμπύπτουσα· καὶ δοκεῖ μὲν πως, ὅσον ἦκεν εἰς ἐπινοίας λόγον, ἕτερα τις εἶναι παρὰ τὴν πέμπουσαν αὐτὴν φύσιν, νοουμένη γε μὴν, οὐκέτι καθ' ἑαυτήν, οὐχ ἕτεραν ἔχει φύσιν, ἣ τὴν ἐξ ὧν καὶ ἐν οἷς ἐστίν· οὕτω νοήσεις ἐπὶ τε Θεοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τὸν τοῦ παραδείγματος ἀναβαλόντα λόγον».

2. Περὶ ἀγίας τε καὶ ὁμοουσίου Τριάδος, Λόγος Σ'. PG 75, 1012AB:

«Οὐ γὰρ τοι μεταληπτῶς σοφὸν ἔσσεσθαι παρ' αὐτοῦ τὸ Πνεῦμά φησιν, οὔτε μὴν ἐν τάξει τῇ ὑπουργικῇ τοὺς παρ' Ἰησοῦ λόγους τοῖς ἀγίοις διακομίσειν· ἀλλ' ὡσπερ ἂν εἴ τι τῶν εὐοσμοτάτων ἀνθρώπων περὶ τῆς ἐξ ἑαυτοῦ διασκιδναμένης ὀσμῆς, καὶ ταῖς τῶν περιστώτων αἰσθήσεων ἐμπιπτούσης, λέγοι, ὅτι «Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται», τὴν φυσικὴν οἰκειότητα κατασημήνειεν ἄν, καὶ οὕτως οὕτως ἐν μεθέξει διηρημένως, ὧδέ πη νοήσεις καὶ ἐφ' Ἰησοῦ καὶ Πνεύματος. Πνεῦμα γὰρ σοφίας καὶ δυνάμεως ὄν, σοφία πάντως καὶ δύναμις ἐστίν, ὅλην ἐξ ὅλου τὴν τοῦ προιέντος ἐνέργειαν ἀποσφῆζον ἐν ἑαυτῷ, καὶ ὡς ἐν ἰδίᾳ φύσει καταδεικνύον εὐ μάλα, τὴν οὐπὲρ ἐστίν».

3. Ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην 16,15. PG 74, 452D-453A:

«Ἄξι γὰρ σοφὸν καὶ δυνατὸν τὸ Πνεῦμά ἐστι, μᾶλλον δὲ αὐτόχρομα σοφία καὶ δύναμις οὐκ ἐκ μετοχῆς τῆς τινος, ἀλλὰ φυσικῶς· ὡσπερ δ' ἂν φῶμεν τὴν ἐκ τῶν ἀρωμάτων ταῖς ἡμετέραις ὀσφρήσεσι προσβάλλουσαν εὐωδίαν, ἕτεραν μὲν ὡσπερ, ὡς πρὸς αὐτὰ ταῖς ἐπινοίαις δοίη τις ἄν, προσεκκύπτειν γε μὴν οὐχ ἕτερος οἶοιτο τυχόν ἢ τῶν ἐξ ὧνπερ ἐστὶ δεχομένην τὴν δύναμιν εἰς ἐνδειξιν ἑαυτῆς, οὐκ οὐσάν γε μὴν ἕτεραν, διὰ τὸ ἐξ αὐτῶν τε καὶ ἐν αὐτοῖς πεφυκέναι. Τοιοῦτόν τε μᾶλλον δὲ καὶ ὑπὲρ τοῦτο νοήσεις ἐπὶ τε Θεοῦ,

καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· οἶονεὶ γὰρ ὁσμή τις ἐστὶ τῆς οὐσίας αὐτοῦ, ζῶσά τε καὶ ἐνεργῆς, διακομίζουσα τῇ κτίσει τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ τῆς ἀνωτάτω πασῶν οὐσίας ἐντιθεῖσα δι' ἑαυτῆς τὴν μέθεξιν».

η. Ἐκ πυρὸς θερμότης.

Διὰ τοῦ παραδείγματος τούτου ὁ ἱερός Κύριλλος θέλει νὰ παραστήσῃ τὴν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ χορήγησιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἰς τοὺς ἐπιτηδείως ἔχοντας, ἵνα δεχθῶσι τὴν ἐκ τούτου παρεχομένην ἁγιαστικὴν ἐνεργειαν. «Ὅπως δηλαδὴ ἡ ἐκ τοῦ πυρὸς προϊοῦσα θερμότης ἐναποτίθεται εἰς τὰ σώματα, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ προϊόν, ἐναποτίθεται εἰς τοὺς ἄξιους.

Περὶ ἁγίας τε καὶ ὁμοουσίου Τριάδος, Λόγος ΑΓ'. PG 75, 572C:

«Ὅτε τοίνυν οἱ τὸ Πνεῦμα λαμβάνοντες τὸ ἅγιον, Θεὸν ἔχοντας ἐν ἑαυτοῖς προφητεύουσι, καὶ διὰ τοῦτο θαυμάζονται, πῶς ἔσται ποίημα, καὶ οὐχὶ μᾶλλον τῆς ἀνωτάτω πασῶν οὐσίας μετάληψις σχετικῆ, φυσικῶς διαβαίνουσα παρὰ Πατρὸς δι' Υἱοῦ πρὸς τοὺς ἐπιτηδείους εἰς τὸ λαβεῖν, ὥσπερ ἂν γένοιτο καὶ ἐκ «πυρὸς θερμότης ἐν σώματι;»

θ. Ὑδατος ἀτμὶς.

Ἐν τῇ αὐτῇ ἐννοίᾳ λαμβάνεται καὶ τὸ παράδειγμα τῆς ἀτμίδος τοῦ ὕδατος.

Ἡ βίβλος τῶν θησαυρῶν, Λόγος ΑΓ'. PG 75, 573C:

«Ἐπειδὴ δὲ ζωὴ μὲν ἐστὶ κατὰ φύσιν ὁ Υἱός, ζωοποιεῖ δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ παρ' αὐτοῦ χορηγούμενον, ἀνάγκη λοιπὸν ἐκ τῆς οὐσίας ὑπάρχειν ὁμολογεῖν αὐτὸ τῆς τοῦ Υἱοῦ καὶ Θεοῦ, καὶ πᾶσαν αὐτοῦ τὴν τε δύναμιν καὶ τὴν ἐνεργειαν ἔχον, ὥσπερ ἂν εἰ καὶ ὕδατος ἀτμὶς ἀναβαίνοι, καὶ δι' ὧν ἐνεργεῖ τοὺς παρ' οἷς ἂν γένοιτο ψύχουσα, τοῦ ἐκπέμποντος αὐτὴν τὴν φύσιν σημαίνουσα».

ι. Γλυκασμὸς μέλιτος.

Τὰ αὐτὰ τέλος ἰσχύουσι καὶ περὶ τοῦ παραδείγματος τοῦ γλυκασμοῦ τοῦ μέλιτος.

Ἡ βίβλος τῶν θησαυρῶν, Λόγος ΛΔ'. PG 75, 596A:

«Οὐκ ἄρα ἐκ μετοχῆς, οὐδὲ ἐκ συνθέσεως ἅγιον, ἀλλ' οὐσία καὶ φύσις ἁγιαστική, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς θεότητος, ἴν' οὕτως εἴπω, ποιότης, ὡσπερ οὖν καὶ ὁ γλυκασμὸς τοῦ μέλιτος, ἢ καὶ ἐξ ἄνθους εὐωδία».

ιβ) Χωρία ἐκ πρώτης ὄψεως εὐνοοῦντα τὴν καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ (Filioque) ἐκπόρευσιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

Παρ' ὅτι μέχρι τοῦδε εἴπομεν, εἶναι γεγονὸς ἀναντίρρητον ὅτι ὠρισμένα χωρία τοῦ Κυρίλλου, ἐκ πρώτης ὄψεως τουλάχιστον, εἶναι δυνατὸν νὰ εὐνοήσωσι τὴν καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπόρευσιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Τὸ γεγονὸς διατυμπανίζουσι πολλαχῶς οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ προσφεύγοντες εἰς τὸν Κύριλλον, ἵνα στηρίξωσι τὰ σαθρὰ καὶ αἰρετικά περὶ Filioque διδάγματα αὐτῶν. Ἡ μετὰ χεῖρας μελέτη προτιθεμένη νὰ μελετήσῃ νηφαλίως καὶ ἀπροκαταλήπτως τὴν περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος διδασκαλίαν τοῦ ἱεροῦ Κυρίλλου τοῦ Ἀλεξανδρείας, θὰ μελετήσῃ τὰ ἐν λόγῳ χωρία ἐν τῷ αὐτῷ τῆς ἀντικειμενικότητος πνεύματι καὶ δὴ τόσον μεμονωμένως, ὅσον καὶ ὑπὸ τὸ φῶς τῆς καθόλου καὶ γενικωτέρας περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος διδασκαλίας τοῦ ἱεροῦ Πατρὸς.

Τὰ βασικώτερα ἐκ τῶν σχετικῶν τούτων χωρίων εἶναι τὰ ἀκόλουθα:

1. Εἰς τὸν προφήτην Ἰωήλ 2,28.29. PG 71, 377D-380A:

«Ἄλλ' ἤρρησε μὲν ἡ ἀνθρώπῳ δοθεῖσα χάρις. Ἄνεκαινίσθη δὲ ἐν Χριστῷ, ὃς καὶ ἔστι δευτέρος Ἀδάμ. Ἄνεκαινίσθη δὲ τίνα τρόπον; ἢ μὲν γὰρ ἔστι Θεός, καὶ ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν ὁ Υἱὸς (γεγένηται γὰρ ἐκ Θεοῦ καὶ Πατρὸς), ἴδιον αὐτοῦ τε, καὶ ἐν αὐτῷ, καὶ ἐξ αὐτοῦ τὸ Πνεῦμά ἐστι, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐπ' αὐτοῦ νοεῖται τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς. Ἡ δὲ γέγονεν ἀνθρωπος, καὶ γέγονε καθ' ἡμᾶς, ἐπακτὸν ἔχειν τὸ πνεῦμα λέγεται. Καταπεφοίτηκε γοῦν ἐπ' αὐτὸν ἐν εἴδει περιστερᾶς, ὅτι καθ' ἡμᾶς γεγονώς, ὡς εἶς ἐξ ἡμῶν οἰκονομικῶς ἀβαπτίζετο, τότε καὶ τὸ ἴδιον αὐτοῦ Πνεῦμα δοτὸν αὐτῷ ἄνωθεν γενέσθαι λέγεται, διὰ τὸ ἀνθρώπινον. Καὶ τοῦτό ἐστιν ἡ κένωσις».

Ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ ὁ Κύριλλος ἐξαίρων τὴν ἀνάγκην τῆς θείας τοῦ Λόγου ἐνανθρωπήσεως, διατυποῖ εὐσυνόπτως τὴν σχέσιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος πρὸς τε τὸν ἄσκαρον τοῦ Πατρὸς Λόγον (τὸν Υἱὸν) καὶ τὸν ἐνανθρωπήσαντα Υἱὸν καὶ Λόγον τοῦ Θεοῦ (τὸν Χριστόν). Ἡ πτωσίς τοῦ παλαιοῦ Ἀδάμ

εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα νὰ καταστῆ ἀνερέργητος ἡ δοθεῖσα αὐτῷ χάρις, ἣν ἀνεκαίνισε καὶ ἐδραστηριοποίησεν ὁ δεύτερος Ἀδὰμ (ὁ Χριστός). Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, δι' οὗ συντελεῖται καθόλου ἡ θεία ἐνανθρώπησις, ἐν σχέσει μὲν πρὸς τὸν ἄσκαρον Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, εἶναι ἴδιον αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ καὶ ἐξ αὐτοῦ, ὡς ἀκριβῶς τοῦτο ἰσχύει καὶ διὰ τὰς σχέσεις τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸν Πατέρα. Ὡς πρὸς τὸν Χριστὸν δέ, τὸ Πνεῦμα εἶναι μὲν ἴδιον αὐτοῦ (ὡς Θεοῦ), εἶναι ὅμως καὶ ἐπακτὸν καὶ δοτὸν αὐτῷ, ὡς ἀνθρώπῳ, κατὰ τὰ μέτρα τῆς θείας περὶ τὸν ἀνθρώπῳ οἰκονομίας (κενώσεως τοῦ Λόγου). Ἐκ τῶν ἀνωτέρω φράσεων τοῦ Κυρίλλου αἱ μὲν «ἴδιον αὐτοῦ» καὶ «ἐν αὐτῷ», δηλοῦσαι τὴν ταυτότητα φύσεως τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος, προσέτι δὲ καὶ τὴν λόγῳ τῆς ταυτότητος ταύτης ἀλληλενοίκησιν καὶ ἐμπεριχώρησιν αὐτῶν, οὐδαμῶς ὑφηγοῦνται, ὡς ἤδη κατεδείξαμεν τὴν ἐκπόρευσιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκ τοῦ Υἱοῦ. Ἀρκοῦντως ὑποπτος εἶναι ἡ ἑτέρα φράσις τοῦ Κυρίλλου «καὶ ἐξ αὐτοῦ». Ἡ φράσις αὕτη ἔλαβε βραδύτερον, ὅτε ἡ περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος διδασκαλία, λόγῳ τῆς ἐν τῇ Δύσει ἐμφανίσεως τοῦ Filioque, ἤρχισε νὰ ἀποτελῇ ἀντικείμενον ἐπιμελοῦς ἐνασχολήσεως τῆς Ἐκκλησίας, σαφῆ κακόδοξον καὶ αἰρετικὴν ἀνάχρωσιν, ὥστε ὁ ἱερός Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός νὰ σημειοῖ: «Ἐκ τοῦ Υἱοῦ δὲ τὸ Πνεῦμα οὐ λέγομεν, Πνεῦμα δὲ Υἱοῦ ὀνομάζομεν»¹⁹. Τὸ ὑποπτον μάλιστα τῆς φράσεως ἐπιτείνει καὶ ἡ ἐν τῷ χωρίῳ παράλληλος ὑπὸ τοῦ Κυρίλλου ἐφαρμογὴ αὐτῆς εἰς τὸν Πατέρα: «Καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐπ' αὐτοῦ νοεῖται τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς». Παρὰ ταῦτα, ὑπὸ τὸ ὄλον πνεῦμα τῆς διδασκαλίας τοῦ Κυρίλλου ἐξεταζομένη ἡ ἐν λόγῳ φράσις δὲν νομίζομεν, ὅτι δύναται βασίμως νὰ προσαχθῇ πρὸς ὑποστήριξιν τῆς περὶ Filioque ἑτεροδιδασκαλίας. Ἀσχέτως τοῦ ὅτι ἡ περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος διδασκαλία κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ ἱεροῦ Κυρίλλου δὲν ἀπησχόλει τοσοῦτον ἐνεργῶς τὴν Ἐκκλησίαν, ἐν οἷφ' μέτρῳ τοῦλάχιστον ἀπησχόλει αὐτὴν ἡ θεότης τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὅτε μία ἀσάφεια ἐν προκειμένῳ ἤτο πῶς δεδικοιολογημένη, ἡ ἐκ τοῦ Υἱοῦ προέλευσις τοῦ ἁγίου Πνεύματος δὲν σημαίνει τὴν ἀίδιον ἐκπόρευσιν αὐτοῦ, ἀλλὰ τὴν ἀπὸ τῆς αὐτῆς οὐσίας προέλευσιν (τὸ ταυτὸν δηλονότι τῆς φύσεως), ὡς τὸ πρᾶγμα δηλοῖ ἐν τῇ συναφείᾳ ταύτῃ καὶ ἡ χρησιμοποίησις τῆς προθέσεως ἀπὸ (ἀπὸ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ), ἣν ἀπαντῶμεν παρὰ τῷ Κυρίλλῳ (περὶ τούτου ἐφεξῆς), ὡς καὶ τὴν ἔγχρονον ἔκχυσιν τοῦ Πνεύματος ὑπὸ τοῦ Υἱοῦ. Τὸ Πνεῦμα δηλαδὴ πρόβεισιν ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς ἐν τῷ κόσμῳ πέμψεως αὐτοῦ. Ἐν τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ προφανῶς νοητέα καὶ ἡ ἐν τῷ χωρίῳ ἀναγωγὴ τῆς φράσεως εἰς τὸν Θεὸν Πατέρα: Τὸ Πνεῦμα προέρχεται ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς φανερώσεως αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον, κατὰ τὸ σχῆμα «ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ», τοῦθ' ὅπερ ὁ Κύριλλος τοσοῦτον ἐναργῶς ἐξαίρει, ὡς εἶδομεν, ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον τῆς διδασκαλίας του.

19. Ἐκδοσις ὀρθοδόξου πίστεως 1,8. PG 94, 832-833.

2. Εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην 1,32.33. PG 73, 208C:

«Οὐ γὰρ δὴ που πρὸς τοσαύτην ἀλογίαν καταβησόμεθα καὶ ἡμεῖς, ὡς οἴεσθαι μεθεκτὸν ἐν τῷ κατὰ φύσιν Υἱῷ τὸ Πνεῦμα ὑπάρχειν, καὶ οὐχὶ μᾶλλον οὐ σιωδῶς ἐκπεφυκός, ὡσπερ οὖν ἀμέλει καὶ αὐτῷ τῷ Πατρὶ. Ὡσπερ γὰρ τοῦ Πατρὸς, οὕτω καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐστὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· οὕτω καὶ ἀνέγνωμεν παρὰ ταῖς θείαις Γραφαῖς».

Εἰς τὴν διατύπωσιν τῆς ἀνωτέρω διδασκαλίας ὁ Κύριλλος προήχθη προφανῶς ἐκ λόγων ἀπολογητικῶν, ἵνα δηλονότι ἀντικρούσῃ τὰς κατὰ τοῦ Χριστοῦ ἐπιθέσεις τῶν αἰρετικῶν (Νεστοριανῶν), ἰσχυριζομένων ὅτι τὸ Πνεῦμα δὲν εἶχε φύσει ὁ Χριστός, ἀλλ' ἤτο τοῦτο ἐν αὐτῷ μεθεκτόν, ἤτοι εἰσκεικρίμενον ἔξωθεν καὶ δοτὸν αὐτῷ. Τὸ Πνεῦμα ὅμως παρὰ τὰς φλυαρίας τῶν αἰρετικῶν δὲν ἦ:ο μεθεκτόν ἐν τῷ Σωτῆρι, ἀλλ' ὑπῆρχεν ἐν αὐτῷ «οὐσιωδῶς ἐκπεφυκός», ὡς καὶ ἐν τῷ Θεῷ Πατρὶ. Κατὰ τὸν λόγον δὲ τοῦτον τὸ Πνεῦμα εἶναι Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ. Τὸ ἐν λόγῳ χωρίον εἶναι ἀρκούντως σοβαρόν. Ἐὰν τὴν φράσιν «οὐσιωδῶς ἐκπεφυκός» ἀναφέρωμεν, ὡς ἔχει ἐν τῷ χωρίῳ, εἰς τὸν Υἱὸν καὶ τὸν Πατέρα, τότε οὐδεμία ἀμφιβολία παραμένει ὅτι αὕτη εἰσηγηεῖται σαφέστατα καὶ τὴν ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπόρευσιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος (Filioque). Ἡ ἐκφυσὶς ἐνταῦθα δὲν δύναται ἄλλως ἢ νὰ ἐκληφθῇ ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς αἰδίου ἐπορεύσεως τοῦ ἁγ. Πνεύματος. Ἐπισταμένη ὅμως μελέτη τοῦ χωρίου ἐδημιούργησεν εἰς ἡμᾶς σοβαρὰς ἀμφιβολίας κατὰ πόσον ἡ περίμαχος αὕτη φράσις ὑπάρχει ἐν τῷ κειμένῳ, οἷα ἐξῆλθε τῆς χειρὸς τοῦ ἱεροῦ συγγραφέως τοῦ χωρίου. Τὰς πρώτας ἀμφιβολίας ἐδημιούργησεν εἰς ἡμᾶς πρωτίστως τὸ συντακτικὸν μέρος τῆς προτάσεως. Τὸ ρῆμα ἐκ φύομα ἐξ οὗ προέρχεται ἢ μετοχῇ συντάσσεται προφανῶς ἐμπροθέτως μετὰ γενικῆς ἐκφύομαι ἐκ τινος. Ἐν τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ ἀκριβῶς τὸ ρῆμα (ἢ μετοχῇ) χρησιμοποιεῖται ὑπὸ τοῦ Κυρίλλου εἰς ἕτερον χωρίον αὐτοῦ: «Καὶ δάκτυλόν φησιν ἐνθάδε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τρόπον τινὰ τῆς θείας οὐσίας ἐκπεφυκός καὶ φυσικῶς αὐτῆς ἐκκερεμάμενον, ὡσπερ καὶ ὁ δάκτυλος ἐκ τῆς ἀνθρωπείας χειρὸς» (Ἡ βίβλος τῶν θησαυρῶν. Λόγ. ΛΔ' PG 75, 576 D). Ἀκολουθῶν, ἐκ τῆς μελέτης τῶν ἔργων τοῦ Κυρίλλου εὗρομεν καὶ χωρίον, ἔνθα ἐν τῇ αὐτῇ ἀκριβῶς σειρᾷ σκέψεως ἀπαντᾷ ἀντὶ τῆς μετοχῆς «ἐκπεφυκός» ἢ μετοχῇ «ἐμπεφυκός», συντασσομένη ἐμπροθέτως μετὰ δοτικῆς: » Ἐχει μὲν γὰρ (Υἱός) ὡς Θεὸς ἀδιαστάτως τὸ οὐσιωδῶς ἐμπεφυκός αὐτῷ, καὶ ἴδιον αὐτοῦ Πνεῦμα» (Ἰπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην 7,39. PG 73, 760 A). Αἱ τοιαῦται παρατηρήσεις ἡγαγον ἡμᾶς εἰς τὴν σκέψιν ὅτι καὶ ἐν τῷ ὑπὸ ἐξέτασιν χωρίῳ, ἀντὶ τῆς μετοχῆς ἐμπεφυκός, συντασσομένης ἐμπροθέτως μετὰ δοτικῆς, ἐκ παραδρομῆς παρεϊσέφρησεν ἢ μετοχῇ ἐκπεφυκός, συντασσομένη ἐσφαλμένως μετὰ δοτικῆς. Ὡς ὀρθότερα λοιπὸν συντακτικῶς καὶ φυσικωτέρᾳ ἐννοιολογικῶς νομί-

ζομεν, ὅτι δέον νὰ ἀναγραφῆ ἐν τῷ κειμένῳ ἡ μετοχή «ἐμπεφυκός» τοσοῦτα δὲ μᾶλλον ὅσῳ καὶ ἡ ἀντίστοιχος λατινικὴ μετάφρασις παρὰ τῷ Migne ὡς μετοχήν ἔχει τὸ *insitum* = ἐγκείμενον, ἐμπεφυκός. Ἐπομένως ἡ μετοχή «ἐκπεφυκός» κακῶς ἀνεγράφη ἐν τῷ χωρίῳ, οὐ μόνον χωλαίνουσα συντακτικῶς, ἀλλὰ καὶ ἐννοιολογικῶς ἀντιφάσκουσα πρὸς τὸ ὅλον πνεῦμα καὶ τὴν σχετικὴν διδασκαλίαν τοῦ Κυρίλλου. Τὴν ἐναρμόνισιν τοῦ ὅλου χωρίου πρὸς τὴν σκέψιν τοῦ ἱεροῦ Πατρὸς ἀριστα ἐπιτυγχάνει ἡ μετοχή ἐ μ π ε φ υ κ ὁ ς, ἥτις ὑπεμφαίνουσα τὴν ἐνότητα τῆς φύσεως, δι' ἣν καὶ τὸ Πνεῦμα καλεῖται ἴδιον τοῦ Υἱοῦ, οὐδαμῶς δύναται νὰ ἐκληφθῆ ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς αἰδίου ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἐτέρωθεν καὶ ἡ ἔκφρασις τοῦ Πνεύματος ἐκ τῆς οὐσίας γενικῶς τοῦ Θεοῦ οὐδὲν λέγει περὶ τῆς αἰδίου ἐκπορεύσεως αὐτοῦ, καθ' ὅσον αὕτη ἐφαρμόζεται ἀπολύτως καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ.

3. Εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην 1, 32.33. PG 73, 212AB:

«Διὰ τοι τοῦτο, καὶ ἐνοικοῦντος ἡμῖν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, εἰς τὸν ἕσω ἄνθρωπον κατοικεῖν αὐτὸς λέγεται ὁ Χριστός, καὶ οὕτως τὸ πρᾶγμα τῆ φύσει. Καὶ γοῦν ὁ μακάριος Παῦλος σαφέστατα τοῦτο διδάσκων φησίν. Ἐμεῖς δὲ οὐκ ἐστέ ἐν σαρκί, ἀλλ' ἐν Πνεύματι, εἴπερ Πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ἡμῖν. Εἰ δὲ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ. Εἰ δὲ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, τὸ μὲν σῶμα νεκρὸν δι' ἁμαρτίαν, τὸ δὲ πνεῦμα ζῶν διὰ δικαιοσύνην. Πνεῦμα Χριστοῦ τὸ κατοικοῦν ἐν ἡμῖν ὀνομάσας ἐπήγαγεν εὐθύς· Εἰ δὲ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, ἀπαράλλακτον εἰσφέρων τὴν ὁμοίτητα τοῦ Υἱοῦ, πρὸς τὸ ἴδιον αὐτοῦ, καὶ παρ' αὐτοῦ κατὰ φύσιν προχεόμενον Πνεῦμα. Διὰ τοι τοῦτο, καὶ Πνεῦμα υἱοθεσίας λέγεται, καὶ ἐν αὐτῷ κράζομεν· «Ἀββᾶ ὁ Πατήρ».

Ἐν τῷ ἀνωτέρῳ χωρίῳ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον φέρεται ὑπὸ τοῦ Κυρίλλου ὡς προχεόμενον παρὰ τοῦ Υἱοῦ. Ὡς προχεόμενον ὁμοῦ καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς παρεισάγει πλεισταχοῦ τῶν ἔργων τοῦ ὁ Κυρίλλου τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν τῇ ἐννοίᾳ μάλιστα τῆς ἐκπορεύσεως, πρὸς ἣν συνάπτει ἐνιαχοῦ καὶ τὴν ἔγχρονον διὰ τοῦ Υἱοῦ ἔκχυσιν αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον²⁰. Ἡ παρὰ τοῦ Υἱοῦ πρόχυσις τοῦ Πνεύματος ἐνταῦθα δὲν δύναται φυσιολογικῶς νὰ ἀναφέρεται εἰς τὴν αἰδίου ὑπαρξίν αὐτοῦ, ἀλλ' εἰς τὴν ἔγχρονον ἐν τῷ κόσμῳ ἔκχυσιν αὐτοῦ. Ὅτι βεβαίως ἡ ἔγχρονος αὕτη ἔκχυσις προϋποθέτει τὴν ταυτότητα φύσεως τοῦ Πνεύματος μετὰ τοῦ Υἱοῦ, εἶναι ἄφ' ἑαυτοῦ φανερόν. Ἀμφότερα ταῦτα συνάγονται εὐχερῶς ἐκ τῶν συμφραζομένων ἐν τῷ χωρίῳ. Οὕτω τὸ Πνεῦμα καλεῖται ἴδιον τοῦ Υἱοῦ, ἐναλλάσσεται δὲ μετὰ τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ ἐν τοῖς πιστοῖς πνευματικῇ

20. Βλέπε οικείαν παράγραφον τῆς παρούσης ἐργασίας.

ἐνοικήσει. Τὸ Πνεῦμα προχέμενον, ἤτοι πεμπόμενον, παρὰ τοῦ Υἱοῦ εἰς τὸν κόσμον, ἐνοικεῖ ἐν τοῖς ἁγίοις, οὓς ἐξυψοῖ εἰς υἰοθεσίαν θεϊαν, καὶ ἐν οἷς κράζει Ἀββᾶ, ὁ Πατήρ. Ἐπομένως ἢ ἐν τῷ χωρίῳ θεώρησις τῶν σχέσεων Υἱοῦ καὶ Πνεύματος λαμβάνεται σαφῶς ἐν τῷ πεδίῳ τῆς θείας περὶ τὸν ἄνθρωπον οικονομίας, ἐν οὐδεμιᾷ δὲ περιπτώσει ἐν τῷ πεδίῳ τῶν αἰδίων ὑπαρκτικῶν σχέσεων αὐτῶν.

4. Ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην 16, 12. 13. PG 74, 444B:

«Ἴνα γὰρ εἶδεῖεν οἱ μαθηταί, ὡς οὐκ ἄλλοτρίας καὶ ξένης αὐτοῖς δυνάμεως ἐπιφοίτησιν, ἀλλ' ἐαυτὸν ἐτέρως ἐπιδώσειν ἐπαγγέλλεται, Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, τοῦτ' ἐστὶν ἑαυτοῦ, τὸν Παράκλητον ἀποκαλεῖ. Οὐ γὰρ ἀλλότριον τῆς οὐσίας τοῦ Μονογενοῦς τὸ ἅγιον νοεῖται Πνεῦμα, π ρ ὁ εἰ σ ι δ ἔ φ υ σ ι κ ῶ ς ἔ ξ α ὕ τ ῆ ς, οὐδὲν ἕτερον παρ' αὐτὸν ὑπάρχον, ὅσον εἰς ταυτότητα φύσεως, εἰ καὶ νοεῖτο τυχὸν ἰδιοσυστάτως.»

Τὸ χωρίον τοῦτο τοῦ Κυρίλλου εἶναι ἀρκούντως δυσχερὲς προσανατολιζόμενον ἐπικινδύνως εἰς τὰ περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ διδάγματα. Ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς ἐκπορεύσεως ἐκ τοῦ Πατρὸς χρησιμοποιεῖ, ὡς εἶδομεν, πλεισταχοῦ τῶν ἔργων του ὁ Κύριλλος τὸ ῥῆμα «πρόεισιν». Ὡς ὅμως παρετηρήσαμεν ἤδη σχετικῶς, πρὸς τὴν ἐκπόρευσιν ταύτην ὁ Κύριλλος συνάπτει ἐπιμελῶς καὶ τὴν διὰ τοῦ Υἱοῦ χορήγησιν τοῦ Πνεύματος εἰς τὸν κόσμον. Τὸ τελευταῖον τοῦτο δύναται νὰ διαφωτίσῃ πως καὶ τὴν δυσχέρειαν τοῦ προκειμένου ἡμῖν χωρίου. Ἐν τούτῳ ὁ Κύριλλος προσπαθεῖ πάσῃ δυνάμει νὰ ἐξάρῃ τὴν ταυτότητα φύσεως τοῦ Υἱοῦ μετὰ τοῦ Πνεύματος. Ἡ ἐπιφοίτησις τοῦ ἁγίου Πνεύματος δὲν εἶναι ἐπιφοίτησις ξένης καὶ ἄλλοτρίας δυνάμεως. Τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας εἶναι Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ. Δὲν εἶναι ἀλλότριον, ἕτερον τῆς οὐσίας τοῦ Μονογενοῦς. Ἐκ τῆς ἐπόψεως ταύτης τὸ Πνεῦμα πρόεισιν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ, εἶναι δηλαδὴ κατὰ πάντα ὁμοούσιον τῷ Υἱῷ, ἐξ αὐτῆς δὲ φυσικῶς καὶ προχεῖται εἰς τὸν κόσμον. Τὸ ῥῆμα ἐπομένως δηλοῖ τὴν βαθυτάτην φυσικὴν σχέσιν τῶν προσώπων πρὸς ἄλληλα, ἀπόρροια τῆς ὁποίας τυγχάνει καὶ τὸ ἐνιαῖον τῆς ἐξωτερικῆς ἐνεργείας αὐτῶν ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς θείας περὶ τὸν ἄνθρωπον οικονομίας. Ὅπωςδήποτε ὅμως ἢ χρησιμοποιοιμένη ἐνταῦθα ὀρολογία δὲν παύει νὰ εἶναι ἐπισφαλῆς, ἐγκυμονοῦσα ἐπικινδύνους προσανατολισμούς. Ἡ εὐχερὴς ἐφαρμογὴ τοῦ ῥήματος π ρ ὁ εἰ σ ι ν ἐπὶ τε τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐμφαίνει ὅτι ὁ Κύριλλος, παρὰ τὴν ῥητὴν ἀπόδοσιν τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Πνεύματος εἰς τὸν Πατέρα, ἦν ἀπαντῶμεν πλεισταχοῦ τῶν

ἔργων του, δὲν ἔχει ἐγκύψει ἐμβριθῶς εἰς τὸ ὑπαρκτικὸν ἰδίωμα τοῦ παναγίου Πνεύματος. Πρὸς τοῦτο ἄλλωστε δὲν εἶχε καὶ σοβαρὰς ἀφορμάς, καθ' ὅσον ἡ αἴρεσις ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του ἐπληττε κυρίως τὸ θεοπρεπὲς ἀξίωμα τοῦ Πνεύματος, ὃν τρόπον ἐπληττε καὶ τὸ θεοπρεπὲς ἀξίωμα τοῦ Υἱοῦ. Ἴνα δὲ ἀποσοβῆσθαι τὸν ἐκ τῆς αἰρέσεως ἐπικρεμάμενον κίνδυνον χρησιμοποιοῖ ἐντόνους φράσεις καὶ ὀρολογίαν ἐξαιρούσας τὴν φυσικὴν ἐνότητα καὶ τὴν θεότητα τῶν θείων προσώπων, μὴ αἰσθανόμενος πιεστικὴν τὴν ἀνάγκην νὰ καθορίσῃ σαφῶς καὶ τὴν αἰδιον ὑπαρκτικὴν σχέσιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

5. Ἡ βίβλος τῶν θησαυρῶν, Λόγος ΛΓ'. PG. 75, 563C:

«Δέχου μοι πάλιν ἐντεῦθεν ὀρθὰς περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὰς ἐννοίας, ἵνα δὴ καὶ ἐκμάθῃς ἀπὸ τῆς τοῦ Σωτῆρος ὑπάρχον οὐσίας, καὶ τῆς μιᾶς θεότητος οὐκ ἀλλότριον. Πνεῦμα γὰρ ἀποκαλέσας αὐτοῦ Θεοῦ, εὐθύς αὐτὸ καὶ Πνεῦμα λέγει Χριστοῦ. Δεικνύων μὲν ὅτι πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς ἴδια διαβαίνει ἐπὶ τὸν ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντα Υἱόν. Χριστὸν δὲ πάλιν εὐθύς τὸ Πνεῦμα καλεῖ, λέγων· «εἰ δὲ Χριστὸς ἐν ὑμῖν», οὐκ ἀλλότριον αὐτὸ δεικνύων τῆς τοῦ Λόγου φύσεως. Ἄλλ' οὕτως ἠνωμένον, εἰ καὶ ἔστιν ἰδιοσύστατον, ὡς αὐτὸ τε ὑπάρχει ἐν Υἱῷ, καὶ Υἱὸν ἐν αὐτῷ διὰ τὴν τῆς οὐσίας ταυτότητα».

Καὶ ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ ὁ Κύριλλος ἐξαίρει ἐντόνως τὴν φυσικὴν ταυτότητα τοῦ Υἱοῦ μετὰ τοῦ Πνεύματος. Ἡ φράσις «ἀπὸ τῆς τοῦ Σωτῆρος ὑπάρχον οὐσίας» δηλοῖ ἀκριβῶς αὐτὴν τὴν μεγάλην ἀλήθειαν τῆς πίστεως. Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον δὲν εἶναι ξένον τῆς οὐσίας τοῦ Σωτῆρος, ἀλλ' ὑπάρχει ἀπ' αὐτῆς, ἥτοι φέρει αὐτὴν φυσικῶς ἐν ἑαυτῷ. Ἐπομένως τὸ Πνεῦμα δὲν εἶναι ἀλλότριον τῆς θεότητος, εἶναι φύσει Θεός. Ἐν τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ ἡ πρόθεσις ἀπὸ δηλοῖ ὅτι καὶ ἡ ἐκ διαφωτίζουσα τὴν δυσχέρειαν, τὴν ὁποίαν συνηγήσαμεν ἐν τῷ πρώτῳ χωρίῳ (ἐξ αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα). Μάλιστα, λόγῳ τῆς κατὰ φύσιν ταυτότητος, ὁ Χριστὸς καλεῖται ἐν τῷ χωρίῳ καὶ Πνεῦμα. Παρὰ τὸ γεγονός δὲ ὅτι τὸ Πνεῦμα, ὡς ἴδιον πρόσωπον, ὑφίσταται ἰδιοσυστάτως, ὅμως ὑπάρχει ἐν τῷ Υἱῷ καὶ ὁ Υἱὸς ἐν αὐτῷ. Ἡ ἀλληλενοίκησις τῶν προσώπων εἶναι φυσικὴ συνέπεια τοῦ ὁμοουσίου αὐτῶν. Ἡ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπόρευσις τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἶναι ἐνταῦθα ἐντελῶς ξένη τῆς σκέψεως τοῦ ἱεροῦ Πατρὸς.

6. Ἡ βίβλος τῶν θησαυρῶν, Λόγος ΛΓ'. PG 75, 576AB:

«Ὅτε τοίνυν εἰς ἐστὶ Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, κατὰ τὴν τοῦ Παύλου φωνήν, Κύριον δὲ τὸ Πνεῦμα καλεῖ, οὐδεμίαν ἄρα φύσεως οἶδε διαφορὰν τοῦ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος, ἀλλ' ὡς ἐξ αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ φυσικῶς ὑπάρχον τῷ τῆς κυριότητος ὀνόματι καλεῖ».

Καὶ ἐνταῦθα ἡ πρόθεσις ἐκ, παρὰ τὸ ἐπικίνδυνον καὶ ἐπιλήψιμον αὐτῆς, λαμβάνεται ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς ταυτότητος τῆς οὐσίας, ἐνῶ ἐκ παραλλήλου ἡ ἐν συνεχείᾳ χρησιμοποιουμένη πρόθεσις ἐν (ἐν αὐτῶ) ἐμφαίνει τὴν ἀλληλενοίκησιν τῶν προσώπων. Περὶ τὴν ἕξαρσιν τοῦ σημείου τούτου ὁ Κύριλλος εἶναι ἀκάματος καὶ ἀνεξάντλητος. Ἡ ταυτότης τῆς οὐσίας καὶ ἡ ἐμπεριχώρησις τῶν προσώπων εἶναι δι' αὐτὸν βασιικωτάτη ἀλήθεια καὶ ὄπλον κραταιὸν ἐν τῷ ἀγῶνι αὐτοῦ κατὰ τῶν αἱρέσεων, αἵτινες προσέβαλλον εἴτε τὴν ἐνότητα τοῦ Χριστοῦ εἴτε τὴν θεότητα τοῦ Πνεύματος.

7. Ἡ βίβλος τῶν θησαυρῶν, Λόγος ΛΔ'. PG 75, 581C:

«Εἰ τοίνυν κεκληκός αὐτὸν εἰς ἀποστολὴν τοῦ Πνεύματος, παρὰ Χριστοῦ Ἰησοῦ κεκλησθαι φησι, δείκνυται σαφῶς οὐκ ἀλλότριον τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἄλλ' ἐν αὐτῷ καὶ ἐξ αὐτοῦ, καὶ ὡσπερ ἐνέργειά τις φυσικὴ πάντα δυναμένη πληροῦν ὅσα βούλεται».

Καὶ ἐν τῷ προκειμένῳ χωρίῳ ἐκφράζεται ἡ αὐτὴ ἀλήθεια ὑπὸ τοῦ ἱεροῦ Κυρίλλου τοῦ Ἀλεξανδρείας. Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὑπάρχον ἐν τῷ Υἱῷ καὶ ἐκ τῆς οὐσίας Υἱοῦ δὲν εἶναι ἀλλότριον αὐτοῦ, ἔχων τὴν αὐτὴν καὶ ὁ Υἱὸς παντοδύναμον ἐνέργειαν καὶ βουλήν.

8. Ἡ βίβλος τῶν θησαυρῶν, Λόγος ΛΔ'. PG 75, 584BC:

«Οὐ λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ οὐδέν, ἀλλ' ὅσα ἀν ἀκούσῃ λαλήσει. Καὶ οὐ δήπου τὸν κοινὸν τουτοῖ καὶ προφορικὸν τοῦ ἀνθρώπου λόγον, ἀτελεῖ τις ἐρεῖ, διὰ τὸ ἐν τῷ νῶ μορφοῦσθαι πρότερον, καὶ τὰ ἐξ αὐτοῦ λαβόντα προέρχεσθαι. Φυσικὴ γὰρ ἔνωσις ὀξέως τὰ ἐντεῦθεν ἐν ἐκείνῳ τίθησι. Τοιαύτην τινα διάνοιαν δέχεσθαι χρὴ καὶ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Νοῦς γὰρ ὑπάρχον Χριστοῦ, πάντα τὰ ἐν αὐτῷ διαλέγεται τοῖς μαθηταῖς, οὐκ ἐν ἰδίᾳ τινὶ θελήσει, οὐδὲ μὴν ἐν ἀλλοτρίᾳ βουλήσει τοῦ ἐν τῷ καὶ ἐξ οὗ ἐστιν ὁμιλοῦν, ἀλλ' ὡς ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ φυσικῶς προϊόν, καὶ ὄλην αὐτοῦ τὴν βούλησιν ἔχον ὡσπερ καὶ τὴν ἐνέργειαν».

Καὶ ἐνταῦθα ὁ ἱερὸς Κύριλλος ἐξαίρει τὴν φυσικὴν ἐνότητα τοῦ Υἱοῦ μετὰ τοῦ Πνεύματος. Ἐν τῷ χωρίῳ τὸ ἐξ αὐτοῦ ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὸ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ, ἤτοι ἀπὸ τῆς οὐσίας αὐτοῦ, ὅπερ, ὡς εἶδομεν, ἐξαίρει τὴν φυσικὴν ταυτότητα τῶν δύο προσώπων τῆς Τριάδος. Ἡ μετοχὴ προϊόν παραλλήλως λαμβάνεται καὶ ἐν τῇ ἐξωτερικῇ σχέσει τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸν κόσμον. Τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον φέρον τὴν αὐτὴν κατὰ πάντα βούλησιν πρὸς τὸν Υἱὸν πρόεισιν ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ, ἤτοι ἀποστέλλεται ὑπὸ τοῦ Υἱοῦ εἰς τοὺς μαθητάς, οὐκ ἐν ἰδίᾳ θελήσει

λαλοῦν, ἀλλ' ὅτι ἂν ἀκούσῃ παρὰ τοῦ Υἱοῦ, τοῦτο ἐξαγγέλλον αὐτοῖς. "Ὅπως δὲ τὸ ἐκ τοῦ ἀνθρώπου προερχόμενον πνεῦμα δὲν εἶναι ξένον τοῦ ἀνθρωπίνου ἐγώ, ἀλλὰ διὰ τὴν φυσικὴν ἔνωσιν εἶναι ταυτοούσιον καὶ ἴδιον αὐτοῦ, οὕτω καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ὁμοούσιον τῷ Υἱῷ καὶ μένον ἐν αὐτῷ, προέρχεται ἐξ αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον, φέρον, ὡς Νοῦς Χριστοῦ, ἄπασαν τὴν βούλησιν καὶ τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ. Καὶ ἐνταῦθα, ὅπως καὶ εἰς πλεῖστα τῶν προηγουμένων χωρίων τοῦ Κυρίλλου, ἔχομεν ἀτυχή μᾶλλον ὁρολογίαν δυναμένην ἐξωτερικῶς νὰ προσανατολισθῇ εἰς τὰ περὶ Filioque κακόδοξα διδάγματα, χωρὶς ὅμως κατ' οὐσίαν νὰ ἐξικνηῖται εἰς αὐτά.

9. Ἡ βίβλος τῶν θησαυρῶν, Λόγος ΛΔ'. PG 75, 585A:

«Ὅτε τοῖνον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν ἡμῖν γενόμενον, συμμόρφους ἀποδεικνύει Θεοῦ, πρόεισι δὲ καὶ ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, πρόδηλον ὅτι ἐκ τῆς θείας ἐστὶν οὐσίας, οὐσιωδῶς ἐν αὐτῇ καὶ ἐξ αὐτῆς προῖόν. "Ὡσπερ οὖν ἀμέλει καὶ τὸ ἐξ ἀνθρωπείου στόματος ἐκτρέχον ἐμφύσημα εἰ καὶ μικρὸν καὶ οὐκ ἄξιον τοῦ λόγου τὸ ὑπόδειγμα· πάντα γὰρ ὑπερέχει Θεός»).

Καὶ ἡ ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ χρησιμοποιουμένη ὑπὸ τοῦ Κυρίλλου ὁρολογία εἶναι ἀρκούντως προβληματική. Ἡ φράσις «πρόεισι καὶ ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ» ἐξωτερικῶς τουλάχιστον ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὸ Filioque. Ὁ Κύριλλος ὅμως παρέχει ἐξηγήσεις. Ὁμιλεῖ περὶ τοῦ Πνεύματος ἀποστελλομένου (γενομένου) εἰς τὸν κόσμον, ἐνθα τοῦτο θεοποιεῖ (καθιστᾷ συμμόρφους Θεοῦ) τοὺς ἀνθρώπους. Τὸ οὕτω προχέμενον (προῖόν) ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ Πνεῦμα, διὰ νὰ ἐπιτελέσῃ τὴν ἀποστολήν του πρέπει νὰ εἶναι κατὰ πάντα ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ, ἤτοι νὰ εἶναι τῆς θείας οὐσίας (ἐκ τῆς αὐτῆς οὐσίας ἢ ἀπὸ τῆς αὐτῆς οὐσίας), οὐσιωδῶς ἐν αὐτῇ ὑπάρχον καὶ ἐξ αὐτῆς προῖον (προχέμενον, ἀποστελλόμενον). Δὲν νομίζομεν ὅτι ἡ προέλευσις αὕτη τοῦ Πνεύματος ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἀναφέρεται, ἐν τῇ σκέψει τοῦ Κυρίλλου, εἰς τὸ αἰδίον ὑποστατικὸν ἰδίωμα τοῦ Πνεύματος, τοσοῦτ' ἀλλοῦ ὅσ' ὁσάκις ὁ Κύριλλος ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐκπόρευσιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος οὐδέποτε συνδέει τὸν Υἱὸν πρὸς αὐτήν, εἰ καί, ὡς εἶδομεν ἐπισυνάπτει εἰς τὴν ἐκπόρευσιν τὸ ὁμοούσιον τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸν Υἱὸν καὶ διὰ τῆς παρεισαγωγῆς τῆς προθέσεως διὰ ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐν τοῖς ἐκτὸς πρόχυσιν αὐτοῦ παρὰ Πατρὸς δι' Υἱοῦ. Ἐν τῷ χωρίῳ ὁ Κύριλλος διασαφεῖ τὴν σκέψιν αὐτοῦ καὶ δι' ἀσθενοῦς φυσικοῦ παραδείγματος. "Ὅπως δηλαδὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου προχέεται ἐξωτερικῶς καὶ διαδηλοῖ τὴν φύσιν τοῦ ἐκπέμποντος τοῦτο ἀνθρωπίνου ἐγώ, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον προχεῖται ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, ἐμφαίνον ἐναργῶς τὴν θεῖαν φύσιν καὶ θεοποιοῦν τὴν ἀνθρωπίνην.

10. Ἡ βίβλος τῶν θησαυρῶν, Λόγος ΛΔ'. PG 75, 588A:

«Πρόδηλον οὖν ὅτι ὁ μετέχων τοῦ ἁγίου Πνεύματος, οἶδεν ὄντα Κύριον Ἰησοῦν· ὁ δὲ μὴ μετέχων ἀγνοεῖ. Πῶς οὖν ὁ τοῦ Πνεύματος μετασχών, οἶδεν ὅτι Κύριος Ἰησοῦς; Ὡσπερ οἱ μέλιτος γευσάμενοι, διὰ τῆς ἐξ αὐτοῦ ποιότητος ἴσασιν ὅτι γλυκὺ τὸ μέλι, οὕτω καὶ ὁ τοῦ Πνεύματος μέτοχος. Οὐκοῦν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, ποιότης τις, ἔν' οὕτως εἴπωμεν, ὑπάρχον τοῦ κυριεύοντος ἀπάντων Θεοῦ. Εἰ δὲ τοῦτο, Θεὸς ἄρα, καὶ οὐ γενητὸν ἢ κτιστὸν, ὥσπερ τοῖς ἑτεροδόξοις δοκεῖ».

Τὸ προκείμενον ἡμῖν χωρίον τοῦ Κυρίλλου εἶναι ἀρκούντως σαφές. Ὅπως ὁ γλυκασμὸς τοῦ μέλιτος ὁ προσπίπτων εἰς τὴν ἀνθρωπίνην γεῦσιν δηλοῖ τὴν φύσιν τοῦ ἐξ οὗ προέρχεται μέλιτος, οὕτω καὶ ἡ πνευματικὴ γεῦσις τοῦ Πνεύματος ἐμφαίνει εἰς τοὺς μετέχοντας τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ τὴν ἀρρητον οὐσίαν τοῦ Υἱοῦ. Τοῦτο δέ, διότι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔχει τὴν αὐτὴν οὐσίαν καὶ ὁ Υἱὸς (ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ), εἶναι, τρόπον τινά, ποιότης τις (βεβαίως ἐνυπόστατος) τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ. Ἐπομένως τὸ Πνεῦμα δὲν εἶναι πεποιημένον, κτιστὸν, ἀλλ' εἶναι φύσει καὶ οὐσίᾳ Θεὸς ἀληθινός. Εἶναι φανερὰ ἐν προκειμένῳ ἡ ἀπολογητικὴ ὑπὲρ τῆς θεότητος τοῦ Πνεύματος σκοπία, ἐξ ἧς μελετᾷ ὁ Κύριος τὰς σχέσεις τοῦ Πνεύματος πρὸς τε τὸν Υἱὸν καὶ τὴν ἐν γένει οὐσίαν τῆς θεότητος. Διὰ τὴν ἐξάρα τὴν θεότητα τοῦ Πνεύματος καὶ τὸ θεοποιητικὸν αὐτοῦ ἔργον, χρησιμοποιοῖ ἐκφράσεις ἐντόνους, αἱ ὁποῖαι δυνατὸν καὶ νὰ παρεξηγηθοῦν. Ὅμοίως διὰ τὴν τονίσιν τὸ θεοπρεπὲς ἀξίωμα τοῦ Λόγου χρησιμοποιοῖ ὀρολογίαν ἐγγίζουσαν ἐνίοτε τὰ ὅρια τῆς περὶ Filioque διδασκαλίας, χωρὶς ἐν τοσοῦτῳ νὰ περιπίπτῃ πράγματι εἰς τὸ πεδίον τῆς αἰρέσεως.

11. Ἡ βίβλος τῶν θησαυρῶν, Λόγος ΛΔ'. PG 75, 589AB:

«Ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ὁ Σωτὴρ ποῦ φησι περὶ ἑαυτοῦ· «Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια». Ὁ δὲ μακάριος Ἰωάννης ἔκ τε τῆς Πατρὸς οὐσίας καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα δεικνύων, ἐν μὲν τοῖς Εὐαγγελίοις φησί· «Τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται». Ἐν δὲ τῇ Ἐπιστολῇ· «Τὸ Πνεῦμα ἐστὶν ἡ ἀλήθεια». Πῶς οὖν τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, καὶ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας ὑπάρχον, τοσαύτην τε πρὸς τὸν Υἱὸν ἔχον τὴν ἐμφέρειαν διὰ τὴν τῆς οὐσίας ταυτότητα, ὡς ἀλήθειαν καλεῖσθαι καὶ αὐτό, πῶς γενητὸν ἂν εἴη καὶ πεποιημένον; Ἀλλὰ τοῦτο ἄτοπον. Οὐκοῦν τὸ Πνεῦμα Θεός, εἴπερ ὄντως ἀλήθεια, καὶ ἐκ Πατρὸς πορεύεται».

Τὸ προκείμενον ἡμῖν χωρίον τοῦ Κυρίλλου εἶναι ἐξῆχος σημαντικόν, τοῦτο

δὲ καὶ παρεθέσαμεν ἤδη ἐν ἀρχῇ ὡς ἐνδεικτικὸν τῆς ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἐπειδὴ ὅμως παρὰ τὸν Πατέρα μνημονεύεται καὶ ὁ Υἱὸς ἐν τῇ σχέσει αὐτῶν πρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, μὴπως ἀποδέχεται ὁ ἱερός Πατὴρ καὶ τὴν ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπόρευσιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος; Πρωτίστως δεόν νὰ σημειώσωμεν ὅτι καὶ ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ ὁ Κύριλλος ὁμιλεῖ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, διὰ νὰ ἐξάρῃ τὴν θεότητα αὐτοῦ. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον ὁμιλεῖ περὶ δύο τινῶν, ἥτοι περὶ τῆς ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ περὶ τοῦ ὅτι τὸ Πνεῦμα εἶναι «Πνεῦμα τῆς ἀληθείας». Περὶ ἀμφοτέρων ποιεῖται λόγον ἢ Γραφή. Καὶ τὸ μὲν γεγονός ὅτι τὸ Πνεῦμα χαρακτηρίζεται ὡς «Πνεῦμα τῆς ἀληθείας»- δεδομένου μάλιστα ὅτι καὶ ὁ Υἱὸς χαρακτηρίζεται ἐν τῷ χωρίῳ ὡς «ἡ ἀλήθεια»— ὁ Κύριλλος ἐξαιρεῖ σαφῶς, διὰ νὰ τονίσῃ τὴν ταυτότητα οὐσίας μεταξὺ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος. Ὁ κύριος ὅμως σκοπὸς τοῦ Κυρίλλου ἦτο νὰ καταδείξῃ τὸ Πνεῦμα ὡς ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ὑπάρχον. Ὑψηγεῖται ὅμως τοῦτο τὴν ἐκ δύο πηγῶν προέλευσιν (ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς ἐκπορεύσεως) τοῦ Πνεύματος; Νομίζομεν ὅχι. Πρῶτον, διότι ἡ φράσις «ἐκ τε τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ» (ἀν ἐκλάβωμεν τὸν σύνδεσμον *καὶ* ὡς συνδέοντα τὰς δύο οὐσίας) δύναται ἀβιάστως νὰ ληφθῇ ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς ταυτότητος τῆς οὐσίας τοῦ Πνεύματος πρὸς τε τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, ὡς τοῦτο ἐπανειλημμένως ἔχομεν καταδείξει. Δεύτερον, διότι ὁ σύνδεσμος *καὶ* ἐν τῇ φράσει δὲν σημαίνει τὴν σύνδεσιν τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐν τῇ σχέσει αὐτῶν πρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλὰ συνδέει δύο κεχωρισμένους σχέσεις, τοῦ μὲν Πατρὸς ὡς πρὸς τὴν ἐκπόρευσιν (τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας) τοῦ δὲ Υἱοῦ ὡς ἴδιον ἔχοντος τὸ Πνεῦμα, ὡς ἀληθείας δηλαδὴ, ἧς προσαγορεύεται καὶ τὸ Πνεῦμα. Οὕτω θὰ εἶχομεν: Ὁ δὲ μακάριος Ἰωάννης δεικνύων τὸ Πνεῦμα α) τόσον ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς ὑπάρχον (παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται) καὶ β) δεικνύων τοῦτο ὡς τοῦ Υἱοῦ Πνεῦμα (ὡς ἀληθείας Πνεῦμα) κ.λ.π. Ἄλλωστε ὁ τύπος: «Ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον καὶ ἴδιον τοῦ Υἱοῦ τυγχάνον», εἶναι συνηθέστατος παρὰ τῷ Κυρίλλῳ, ὡς τοῦτο εἶδομεν ἐν προηγουμένῳ παραγράφῳ τῆς ἐργασίας ἡμῶν. Τὴν σκέψιν τοῦ Κυρίλλου ἐν προκειμένῳ διασαφροῦσι καὶ οἱ ἀκροτελεύτιοι δύο στίχοι τοῦ χωρίου: «Οὐκοῦν τὸ Πνεῦμα Θεός, εἴπερ ὅ ν τ ω ς ἀ λ ῆ θ ε ι α (τοῦ Υἱοῦ Πνεῦμα) καὶ ἐκ Π α τ ρ ὸ ς π ο ρ ε ῦ ε τ α ι». Ἐχομεν δηλονότι δύο παραλλήλους καὶ ἐν ταυτῷ διαφόρους σχέσεις.

12. Ἡ βίβλος τῶν θησαυρῶν, Λόγος ΛΔ'. PG 75, 589BC:

«Ὅτε τοίνυν ὁ Λόγος μὲν ἐστὶ τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ἐκλάμπει δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀνάγκη πᾶσα τῆς οὐσίας τοῦ Λόγου καὶ τὸ Πνεῦμα συνομολογεῖν, δι' οὗ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον, ὥσπερ τινὰ τῆς οἰκείας φύσεως ἀκτῖνα, προτείνων τὴν τοῦ Πνεύματος ἐκλαψιν».

Τὸ προκείμενον χωρίον εἶπερ τι καὶ ἄλλο διαφωτίζει τὴν σκέψιν τοῦ Κυρίλλου ἐπὶ τῶν σχέσεων Πνεύματος καὶ Υἱοῦ. Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶναι τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ, ἦτοι ὁμοούσιον τῷ Υἱῷ, φέρον τὴν αὐτὴν καὶ ὁ Υἱὸς οὐσίαν. Παράλλῃως τὸ Πνεῦμα, οἶονει ἀκτίς φυσικὴ τοῦ Λόγου, ἐκλάμπει παρὰ τοῦ Υἱοῦ, φωτίζον πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. Τὸ ὁμοούσιον τῆς φύσεως καὶ ἡ παρὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκλαμψις τοῦ Πνεύματος δηλοῦσιν ἄριστα τὰς ἰδιαιτέρας σχέσεις τοῦ Πνεύματος μετὰ τοῦ Υἱοῦ. Ἐδῶ ἀκριβῶς πρέπει νὰ τοποθετήσωμεν αὐστηρῶς τὴν ὅλην διδασκαλίαν τοῦ ἱεροῦ Κυρίλλου. Ἐνδεχομένη ὑπέρβασις τῶν ὁρίων τούτων, παρὰ τὴν ἐνίοτε χρησιμοποιουμένην ἐπικίνδυνον φρασεολογίαν, δὲν θὰ ἀπέδιδε πιστῶς τὴν σκέψιν τοῦ ἱεροῦ Πατρός, ὠθοῦσα ταύτην εἰς περιοχὰς ὅλως ξένας πρὸς τὸ αὐστηρῶς παραδοσιακὸν πνεῦμα αὐτοῦ.

13. Ἡ βίβλος τῶν θησαυρῶν, Λόγος ΛΔ'. PG 75, 600D:

«Νομοθετοῦντος τοιγαροῦν τοῦ Χριστοῦ, ὡς ἐν αὐτῷ καὶ ἐξ αὐτοῦ φυσικῶς ὑπάρχον τὸ Πνεῦμα αὐτὸ νομοθετεῖ»‡

Καὶ αὐθις ἔχομεν ἔξαρσιν παρὰ τῷ ἱερῷ Κυρίλλῳ τοῦ τε ὁμοουσίου τῆς φύσεως (ἐξ αὐτοῦ φυσικῶς ὑπάρχον) καὶ τῆς ἐν τῷ Υἱῷ ἐνοικήσεως τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου (ἐν αὐτῷ φυσικῶς ὑπάρχον).

14. Ἡ βίβλος τῶν θησαυρῶν, Λόγος ΛΔ'. PG 75, 604BC:

«Οὐκοῦν εἰ σημεῖα καὶ τέρατα διὰ τοῦ Παύλου Χριστὸς ἐργάζεται ἐν δυνάμει Πνεύματος ἁγίου, ἐν ἐργεῖα τις φυσικὴ καὶ ζῶσα, καὶ, ἔν' οὕτως εἰπωμεν, ποιότης τῆς θεότητος τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιόν ἐστιν. Εἰ δὲ τοῦτο, πῶς ἔσται ποιήμα τὸ ἐν Θεῷ καὶ ἐκ Θεοῦ φυσικῶς; Πῶς δὲ ἐν ποιήματι πᾶσα ἡ δύναμις τοῦ Υἱοῦ; ὅπερ ἐστὶ καὶ μόνον εἰπεῖν ἀσεβέστατον».

Καὶ αἱ ἀνωτέρω ἐκφράσεις τονίζουσι τὴν φυσικὴν ἐνότητα τοῦ Πνεύματος μετὰ τοῦ Υἱοῦ. Τὸ Πνεῦμα, ὡς ἐνέργεια φυσικὴ καὶ ζῶσα καὶ οἶονει ποιότης τῆς θεότητος τοῦ Υἱοῦ, εἶναι ὁμοούσιον αὐτῷ. Ὡς ὁμοούσιον ὅμως τῷ Υἱῷ, καὶ καθ' ὅσον ὁ Υἱὸς εἶναι πλήρης καὶ τέλειος Θεός, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶναι ἐν τῷ αὐτῷ μέτρῳ Θεός, παρὰ τὴν ἀσέβειαν τῶν αἰρετικῶν τῶν καταβιβαζόντων τοῦτο εἰς τὸ ἐπίπεδον καὶ τὴν τάξιν τῶν δημιουργημάτων.

15. Ἡ βίβλος τῶν θησαυρῶν, Λόγος ΛΔ'. PG 75, 608B:

«...ἀνάγκη τὸ Πνεῦμα τῆς οὐσίας ὁμολογεῖν τοῦ Υἱοῦ. Ὡς γὰρ ἐξ αὐτοῦ κατὰ φύσιν ὑπάρχον καὶ ἐπὶ τὴν κτίσιν παρ' αὐτοῦ πεμπόμενον τὸν ἀνακαινισμόν ἐργάζεται, συμπλήρωμα τῆς ἁγίας ὑπάρχον Τριάδος. Εἰ δὲ τοῦτο, Θεὸς ἄρα καὶ ἐκ Θεοῦ τὸ Πνεῦμα, καὶ οὐ ποιήμα».

Ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ ὁ Κύριλλος διαστέλλει τὴν ἐκ τοῦ Υἱοῦ φυσικὴν ὑπαρξιν τοῦ Πνεύματος ἀπὸ τῆς παρὰ τοῦ Υἱοῦ ἀποστολῆς αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον. Τὸ χωρίον εἶναι ὄντως κλασσικόν, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς ἰδιαιτέρας σχέσεις Υἱοῦ καὶ Πνεύματος. Ἐκ πρώτης ὄψεως τοῦτο δύναται εὐχερῶς νὰ ληφθῇ ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκ τοῦ Υἱοῦ καὶ τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἐξωτερικῆς ἀποστολῆς του εἰς τὸν κόσμον, πράγμα τὸ ὁποῖον ἀπολύτως συμπίπτει πρὸς τὴν ῥωμαιοκαθολικὴν ἐκδοχὴν. Ἐντασσόμενον ὅμως τὸ χωρίον ἐν τῷ ὅλῳ πλαισίῳ τῆς διδασκαλίας τοῦ Κυρίλλου καὶ ἐξεταζόμενον ὑπὸ τὸ φῶς μυρίων ἄλλων χωρίων ὁμιλούντων σαφέστερον περὶ τῆς σχετικῆς ἐννοίας τοῦ ἱεροῦ Πατρὸς, νομίζομεν ὅτι καὶ τοῦτο δὲν δύναται νὰ προσαχθῇ σοβαρῶς πρὸς ὑποστήριξιν τῆς περὶ Filioque διδασκαλίας. Ἡ πρόθεσις ἐκ ἐνταῦθα, ὡς καὶ εἰς πλεῖστα ἄλλα χωρία, περὶ τῶν ὁποίων ἐν μέρει ὠμιλήσαμεν ἤδη, λαμβάνεται πρὸς ὑποδήλωσιν τῆς αὐτῆς οὐσίας, ἐν οἷῳ μέτρῳ λαμβάνεται καὶ ἡ πρόθεσις ἀ π ὁ. Τὸ πνεῦμα δηλαδὴ ἔχει τὴν αὐτὴν καὶ ὁ Υἱὸς οὐσίαν, πέμπεται δὲ ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον, διὰ νὰ ἁγιοποιήσῃ τὸν ἄνθρωπον. Ἄλλωστε τοῦτο δηλοῖ ὁ Κύριλλος καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ χωρίου (ἀνάγκη τὸ Πνεῦμα τῆς οὐσίας ὁμολογεῖν τοῦ Υἱοῦ). Ὅτι δὲ τὸ ὁμοούσιον τοῦτο ἐξάγει σαφῶς καὶ τὴν θεότητα τοῦ Πνεύματος, ὅπερ ὁ ἱερὸς Πατὴρ ἐνδιαφέρεται κυρίως νὰ ὑποστηρίξῃ, φαίνεται ἐξ ὅσων ὁ ἴδιος ἐν τῷ αὐτῷ χωρίῳ συμπεραίνει. Τὸ Πνεῦμα, συμπλήρωμα ὃν τῆς ἁγίας Τριάδος, εἶναι Θεὸς ἐκ Θεοῦ, καὶ οὐ ποίημα.

16. Κατὰ τῶν Νεστορίου δυσφημιῶν πεντάβιβλος ἀντίρρησις, Τόμ. Δ', κεφ. Γ'. PG 76, 184D:

«Ὡσπερ γὰρ πρόεισιν ἐκ τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον αὐτοῦ κατὰ φύσιν ὑπάρχον· καὶ κατὰ τὸν ἴσον τούτῳ τρόπον καὶ δι' αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ φυσικῶς δὲ αὐτοῦ καὶ ὁμοούσιον αὐτῷ».

Τὸ χωρίον τοῦτο δὲν ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀίδιον ἐκπόρευσιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἀλλ' εἰς τὴν ἐξωτερικὴν ἐκχυσιν αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον. Τοῦτο ἐμφαίνει ἡ ἐν τῷ χωρίῳ χρησιμοποίησις τῶν προθέσεων ἐκ, ἐφαρμοζομένης εἰς τὸν Πατέρα, καὶ διὰ, ἀναγομένης εἰς τὸν Υἱόν. Τὸ Πνεῦμα προχεῖται (πρόεισιν) εἰς τὸν κόσμον ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ, κατὰ τὸ γνωστὸν σχῆμα («ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ»), τὸ ὁποῖον πολλάκις καὶ ἀναφανδὸν ἐξάγει ὁ ἱερὸς Πατὴρ. Βάσις τῆς κοινῆς ταύτης προχύσεως τοῦ Πνεύματος εἶναι τὸ ὁμοούσιον αὐτοῦ πρὸς τε τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν.

17. Ἐπίλυσις τῶν δώδεκα κεφαλαίων, ἀναθεμ. Θ', ἐπίλυσις θ'. PG 76, 308D:

«Ἀνθρωπος γεγωνῶς ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἀπομεμένηκε καὶ

οὕτω Θεός, πάντα ὑπάρχων ὅσα καὶ ὁ Πατήρ, δίχα μόνον τοῦ εἶναι Πατὴρ· καὶ ἴδιον ἔχων τὸ ἐξ αὐτοῦ, καὶ οὐσιωδῶς ἐμπεφυκὸς αὐτῷ Πνεῦμα ἅγιον, εἰργάζετο τὰς θεοσημείας».

Καὶ ἐνταῦθα ἔχομεν τὴν αὐτὴν σειρὰν σκέψεως τοῦ ἱεροῦ Κυρίλλου. Ἐν τῷ χωρίῳ ἐξαίρονται τόσον ἡ ὁμοουσιότης, ὅσον καὶ ἡ ἀλληλενοίκησις Υἱοῦ καὶ Πνεύματος.

18. Λόγος δεύτερος προσφωνητικὸς ταῖς εὐσεβέσταταις βασιλίσσαις, περὶ τῆς ὀρθῆς πίστεως, κεφ. ΝΑ'. PG 76, 1408AB:

«Ἀναθετόν οὖν ἄρα τὴν ζωοποίησιν καὶ μάλα εὐκρίτως, οὐκ αὐτῇ που πάντως τῇ τοῦ σώματος φύσει, καὶν εἰ γέγονεν ἴδιον τοῦ ἐκ Πατρὸς φύντος Λόγου· δυνάμει δὲ μᾶλλον τῇ υπερτάτῃ καὶ φύσει τῇ ὑπὲρ κτίσιν, ὡς ἐν προσώπῳ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ἐξ οὗ πέφηθεν ὁ Υἱός, ἴσος τε καὶ ὁμοούσιος κατὰ πάντα αὐτῷ. Π ρ ό ε ι σ ι δ è δ ι' ἀ μ φ ο ῖ ν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ζωοποιῶν».

Ἡ δι' ἀμφοτέρων, Πατρὸς τε καὶ Υἱοῦ, προέλευσις τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀναφέρεται ἀναντιρρήτως εἰς τὴν ἔγχρονον ἐν τῷ κόσμῳ ἔκφανσιν αὐτοῦ. Τὴν ἔννοιαν ταύτην ἐκφράζει ἡ χρησιμοποίησις τῆς προθέσεως διὰ. Ἐνῷ δηλαδὴ ἡ πρόθεσις ἐκ εἰς μὲν τὸν Πατέρα ἀναφερομένη δηλοῖ κατὰ κανόνα τὴν ἐκπόρευσιν, εἰς δὲ τὸν Υἱόν, τὸ ὁμοούσιον καὶ τὴν ἐνότητά τῆς φύσεως, ἡ διὰ εἰς τε τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν (κατ' ἐξοχὴν) ἀναφερομένη ἐκφράζει τὴν ἐν τῷ κόσμῳ ἀποστολὴν τοῦ Παρακλήτου. Ἄλλωστε εἰς τὴν τοιαύτην ἰδέαν ὀδηγοῦσι σαφῶς καὶ τὰ ἐν τῷ χωρίῳ συμφραζόμενα.

Ἐπίμειτρον. Ἐνῷ, ὡς ἀντελήφθημεν ἤδη, ἡ περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος διδασκαλία τοῦ ἱεροῦ Κυρίλλου δὲν εἶναι πάντοτε ἀπηλλαγμένη ἀμφιλογιῶν καὶ συγχύσεως, ἡ τῶν ἀντιπάλων του Ἀνατολικῶν θεολόγων καὶ ἰδίᾳ ἡ τοῦ Θεοδώρητου Κύρου ἤτο σαφεστάτη, ἀπηλλαγμένη πάσης ἀμφιλογίας, ἀποδίδουσα πιστῶς τὴν περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος πίστιν τῆς ἀρχαίας καθολικῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας. Καθ' ὅσον ὅμως, ὡς φρονοῦμεν, οὐδεμία ἐν τῇ πίστει οὐσιώδης διαφορὰ ὑφίσταται μετὰ Κυρίλλου καὶ Ἀνατολικῶν, ἀναγράφομεν ἐν τοῖς ἐξῆς πρὸς σύγκρισιν ἔνια χωρία τῶν Ἀνατολικῶν θεολόγων, ἅτινα εἴτε φέρονται ψευδεπωνύμως ἐν τοῖς ἔργοις τοῦ Κυρίλλου εἴτε εἶναι καὶ γνήσια προϊόντα τῆς γραφίδος αὐτῶν.

Οὕτως ἐν τῇ ἀντιρρήσει αὐτῶν εἰς τὸν Θ' ἀναθεματισμὸν τοῦ Κυρίλλου, οἱ Ἀνατολικοὶ γράφουσιν:

«Ἄλλ' ἵνα τὸ τῆς Τριάδος ὁμοούσιον, καὶ ὁμότιμον, καὶ ὁμοδύναμον ἡμῖν παραστήσῃ, λέγει τὰ αὐτὰ ποτὲ μὲν ὑπὸ τοῦ Πατρὸς, ποτὲ δὲ ὑπὸ τοῦ Υἱοῦ, ποτὲ δὲ ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος γεγενῆσθαι. Οὕτω γὰρ μιᾶς τινος οὐσίας θείας ἠρτῆσθαι πάντα νοοῦμεν. Ὡς γὰρ ἐνούσιος καὶ ἐνυπόστατος ὁ Μονογενὴς ἐξ αὐτοῦ ἀπαθῶς ἐγεννήθη, καὶ τὸ Πνεῦμα δὲ καὶ αὐτὸ ἐξ αὐτοῦ ἐκπορεύεται, ἐν ἰδίᾳ ὑποστάσει τυγχάνει· ὥστε μίαν οὐσίαν ἐν τρισὶν ὑποστάσεσι χαρακτηρίζεσθαι, καὶ μὴδ' ἑτέραν αὐτῶν τῷ τῆς οὐσίας λόγῳ ἠλλοτριωμένην θεωρεῖσθαι, μόναις δὲ ἰδιότησι χαρακτηριστικαῖς, εἴτ' οὖν διοριστικαῖς, ἀλλήλων νοεῖσθαι»²¹.

Ὁ δὲ Θεοδώρητος, σχολιάζων ἐπικριτικῶς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Κυρίλλου ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶναι ἴδιον τοῦ Υἱοῦ, παρατηρεῖ:

«Ἴδιον δὲ τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ, εἰ μὲν ὡς ὁμοφύες, καὶ ἐκ Πατρὸς ἐκπορευόμενον ἔφη, συνομολογήσομεν, καὶ ὡς εὐσεβῆ δεξόμεθα τὴν φωνήν. Εἰ δ' ὡς ἐξ Υἱοῦ, ἢ δι' Υἱοῦ τὴν ὑπαρξίν ἔχον, ὡς βλάσφημον τοῦτο, καὶ ὡς δυσσεβὲς ἀπορριψόμεν»²².

Ἐτέρωθεν ὁ Θεοδώρητος εἰς ἔργον αὐτοῦ περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος ψευδεπιγράφως φερόμενον ἐν τοῖς ἔργοις τοῦ ἱεροῦ Κυρίλλου, γράφει σχετικῶς:

1. Περὶ τῆς ἁγίας καὶ ζωοποιοῦ Τριάδος, κεφ. ΙΘ'.
PG 75, 1176BC:

Πιστεύομεν τοίνυν, ὡς ἔφη, εἰς Θεὸν Πατέρα ἀναρχον, καὶ εἰς Θεὸν συναἰδῖον φύσει Υἱόν, ἐκ Πατρὸς μὲν γεννηθέντα, αἰεὶ δὲ τῷ Πατρὶ συνόντα, κατὰ τὴν τῶν Εὐαγγελίων φωνήν· «Ἐν ἀρχῇ γὰρ, φησιν, ἦν ὁ Λόγος». Πιστεύομεν δὲ καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ εὐθές, τὸ ἡγεμονικόν, τὸ ἀγαθόν, τὸ παράκλητον, τὸ ἐκ Θεοῦ προελθόν, οὐ γεννηθέν· εἷς γὰρ Μονογενής· οὔτε μὴν κτισθέν· οὐδαμοῦ γὰρ εὐρίσκομεν ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ τῇ κτίσει συναριθμούμενον, ἀλλὰ Πατρὶ καὶ Υἱῷ συνταττόμενον· ἐκπορευόμενον δὲ αὐτὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἡκούσαμεν, καὶ οὐ πολυπραγμονοῦμεν πῶς ἐκπορεύεται, ἀλλὰ στέργομεν τοῖς θεθεῖσιν ἡμῖν ὄροις ὑπὸ τῶν θεολόγων καὶ μακαρίων ἀνδρῶν».

21. Ἀπολογητικὸς ὑπὲρ τῶν δώδεκα κεφαλαίων πρὸς τοὺς τῆς Ἀνατολῆς ἐπισκόπους, Ἀναθεμ. Θ', ἀντίρρησις τῶν ἀνατολικῶν, PG 76, 356BC.

22. Πρὸς τοὺς τολμῶντας συνηγορεῖν τοῖς Νεστορίου δόγμασιν, ὡς ὀρθῶς ἔχουσι, κεφάλαια IB. Ἀναθεμ. Θ', Θεοδώρητου Ἀνατροπῆ. PG 76, 432CD.

2. Περὶ τῆς ἁγίας καὶ ζωοποιοῦ Τριάδος, κεφ. ΚΓ'.
PG 75, 1181AB:

«Οὐκοῦν τῷ εἰπεῖν ὅτι «οὐ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβομεν, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ», ἐδίδαξεν οὐχ ὁμογενές τῷ κόσμῳ, ἀλλὰ τῆς θείας ὑπάρχον οὐσίας τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Καὶ πρὸς τοῦτο ἐδίδαξεν, ὡς οὐ περὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἔχει τὸν Λόγον, ἀλλὰ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, οὗ τὴν χάριν λαμβάνουσιν οἱ πιστεύοντες. Διὸ τὸ Πνεῦμα εἶπε τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, διδάσκων ὡς ἐκ τοῦ Πατρὸς ἔχει ὑπαρξίν, κακείνης ὑπάρχει τῆς φύσεως, οὐ δὲ γεννητικῶς, ἀλλ' ὡς οἶδε μόνος ὁ τὸν Υἱὸν ἐπιστάμενος, καὶ ὁ μόνος τὸν Πατέρα γινώσκων, καὶ τὸ μόνον Πατέρα καὶ Υἱὸν ἐπιστάμενον· ὁ ἐκ Θεοῦ μεμαθήκαμεν, τὸν δὲ τρόπον οὐκ ἐδίδαχθημεν. Ἀρκοῦμεθα δὲ τοῖς δοθεῖσι μέτροις τῆς γνώσεως, καὶ οὐ πολυπραγμονοῦμεν ἀγνοήτως τὰ ἀνέφικτα».

Τέλος ἐπ' ὀνόματι τοῦ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας φέρεται ἐν τοῖς ἔργοις αὐτοῦ καὶ ψευδώνυμον ἔργον, ἐπιγραφόμενον «De Sacrosancta Trinitate liber». Τὸ ἔργον τοῦτο εἶναι κατὰ πολὺ μεταγενέστερον τῆς ἐποχῆς τοῦ ἱεροῦ Κυρίλλου, ὡς ὑπομιμνήσκον τὴν περὶ ἁγίου Πνεύματος διδασκαλίαν Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ. Σκοπὸς τῆς ἐπ' ὀνόματι τοῦ Κυρίλλου γραφῆς τοῦ ἔργου τούτου εἶναι προφανῶς ἡ ἀπάμβλυνσις τῆς ἐκ πρώτης ὄψεως συγκεχυμένης ἐντυπώσεως, ἣν ἀποκομίζει τις ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῆς περὶ ἁγίου Πνεύματος διδασκαλίας τοῦ ἱεροῦ συγγραφέως καὶ ἡ συμπλήρωσις ταύτης διὰ διδασκαλίας σαφοῦς καὶ ἀναμφιλόγου. Σχετικῶς ἀναγινώσκομεν:

1. De Sacrosancta Trinitate liber, κεφ. 5'. PG 77,
1129AB:

«Ἄλλ' ὥσπερ Θεοῦ Λόγον ἀκούοντες, οὐκ ἀνυπόστατον, οὐδὲ ἐκ μαθήσεως προσγινόμενον, οὐδὲ διὰ φωνῆς προφερόμενον, οὐδὲ εἰς ἀέρα χεόμενον καὶ λυόμενον φήθημεν, ἀλλ' οὐσιωδῶς ὑφεστῶτα, προαιρετικόν τε καὶ ἐνεργόν, καὶ παντοδύναμον· οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα μεμαθηκότες Θεοῦ, τὸ συμπαρομαρτοῦν τῷ Λόγῳ, καὶ φανεροῦν αὐτοῦ τὴν ἐνέργειαν, οὐ πνοὴν ἀνυπόστατον ἐννοοῦμεν... ἀλλὰ δύναμιν οὐσιώδη, αὐτὴν ἐφ' ἑαυτῆς ἐν ἰδιαζούσῃ ὑποστάσει θεωρουμένην, ἐκ τοῦ Πατρὸς προερχομένην, καὶ ἐν τῷ Λόγῳ ἀναπαυομένην, καὶ αὐτοῦ οὔσαν ἐκφαντικὴν· οὔτε χωρισθῆναι τοῦ Θεοῦ, ἐν ᾧ ἐστι, καὶ τοῦ Λόγου ᾧ συμπαρομαρτεῖ, δυναμένην».

2. De Sacrosancta Trinitate liber, κεφ. Η'. PG 77, 1136CD:

«Εἰ γὰρ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, ἀλλ' οὐ γεννητῶς, ἀλλ' ἐκπορευτῶς. Ἄλλος τρόπος υπάρξεως οὗτος, ἄληπτός τε καὶ ἄγνωστος, ὥσπερ καὶ ἡ τοῦ Υἱοῦ γέννησις. Διὸ καὶ πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, αὐτοῦ εἰσι, πλὴν τῆς ἀγεννησίας».

3. De Sacrosancta Trinitate liber, κεφ. Η'. PG 77, 1137B:

«Μόνος γὰρ ὁ Πατήρ ἀγέννητος (οὐ γὰρ ἐξ ἐτέρας ἐστὶν αὐτῷ ὑποστάσεως τὸ εἶναι)· καὶ μόνος ὁ Υἱὸς γεννητός (ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς γὰρ ἀνάρχως καὶ ἀχρόνως γεγέννηται)· καὶ μόνον τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐκπορευτὸν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς· οὐ γεννώμενον, ἀλλ' ἐκπορευόμενον· οὕτω μὲν τῆς θείας διδασκούμενης Γραφῆς, τοῦ δὲ τρόπου τῆς γεννήσεως καὶ τῆς ἐκπορεύσεως ἀκαταλήπτου ὑπάρχοντος».

4. De Sacrosancta Trinitate liber, κεφ. Θ'. PG 77, 1140ABC:

«Ὁμοίως πιστεύομεν καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ κύριον καὶ ζωοποιόν, τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον καὶ ἐν Υἱῷ ἀναπαυόμενον, τὸ Πατρὶ καὶ Υἱῷ συμπροσκυνούμενον καὶ συνδοξαζόμενον, ὡς ὁμοούσιον τε καὶ συναΐδιον, τὸ τοῦ Θεοῦ Πνεῦμα, τὸ εὐθές, τὸ ἡγεμονικόν, τὴν πηγὴν τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἁγιασμοῦ, Θεὸν σὺν Πατρὶ καὶ Υἱῷ ὑπάρχον καὶ προσαγορευόμενον, ἄκτιστον, πλήρες, δημιουργόν, παντοκρατορικόν, παντουργόν, παντοδύναμον, ἀπειροδύναμον, δεσπόζον πάσης τῆς κτίσεως, οὐ δεσποζόμενον· θεοῦν, οὐ θεούμενον· πληροῦν, οὐ πληρούμενον· μετεχόμενον, οὐ μετέχον· ἀγιάζον, οὐχ ἀγιαζόμενον· παράκλητον, ὡς τὰς τῶν ὄλων παρακλήσεις δεχόμενον· κατὰ πάντα ὅμοιον τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ· ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, καὶ δι' Υἱοῦ μεταδιδόμενον καὶ μεταλαμβάνομενον ὑπὸ πάσης τῆς κτίσεως· καὶ δι' αὐτοῦ κτίζον καὶ οὐσιοῦν τὰ σύμπαντα, καὶ ἀγιάζον καὶ συνέχον· ἐνυπόστατον, ἥτοι ἐν ἰδίᾳ ὑποστάσει ὑπάρχον, ἀχώριστον καὶ ἀνεκφοίτητον Πατρὸς καὶ Υἱοῦ· καὶ πάντα ἔχον ὅσα ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱός, πλὴν τῆς ἀγεννησίας καὶ τῆς γεννήσεως. Ὁ μὲν γὰρ Πατήρ ἀναΐτιος καὶ ἀγέννητος... Ὁ δὲ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννητῶς. Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ αὐτὸ μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' οὐ γεννητῶς, ἀλλ' ἐκπορευτῶς. Καὶ ὅτι μὲν ἔστι διαφορὰ γεννήσεως

καὶ ἐκπορεύσεως μεμαθήκαμεν· καὶ δὲ ὁ τρόπος τῆς διαφορᾶς, οὐδαμῶς. Ἄμα δὲ καὶ ἡ Υἱοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς γέννησις, καὶ ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκπόρευσις. Πάντα οὖν ὅσα ἔχει ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα, ἐκ τοῦ Πατρὸς ἔχει· καὶ αὐτὸ τὸ εἶναι».

5. De Sacrosancta Trinitate liber, κεφ. Γ'. PG 77, 1145A:

«Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς λέγομεν, καὶ Πνεῦμα Πατρὸς ὀνομάζομεν. Ἐκ τοῦ Υἱοῦ δὲ τὸ Πνεῦμα οὐ λέγομεν, Πνεῦμα δὲ Υἱοῦ ὀνομάζομεν».

Καὶ ἀπλή ἔτι παραβολὴ τῶν ἀνωτέρω κειμένων πρὸς τὰ τοῦ ἱεροῦ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, πείθει εὐθὺς περὶ τῆς διαφορᾶς τῆς ὑφισταμένης εἰς τὴν καθόλου ἔκθεσιν τῆς περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος διδασκαλίας τῆς ὀρθοδόξου πίστεως. Ἡ διαφορὰ εἶναι σαφῶς ὀρολογιακὴ. Τὸ βάθος τῆς διδασκαλίας δὲν νομίζομεν, ὅτι κατ' οὐσίαν διαφέρει. Ἡ σαφήνεια προσέτι καὶ ἡ καθαρότης τῶν κειμένων τούτων εἶναι πέραν πάσης ἀντιρρήσεως, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ τοῦ Κυρίλλου, ἔνθα ἐνιαχοῦ παρατηρεῖται ὄντως ἀμφιλογία καὶ ἀσάφεια. Ἀλλὰ καὶ ἐναντι τῶν κειμένων τῶν Ἀνατολικῶν ἡ ὀρολογία τοῦ Κυρίλλου ὑστερεῖ εἰς σαφήνειαν καὶ καθαρότητα. Οἱ Ἀνατολικοὶ ἐκφέρουσι σαφῶς καὶ μὲ διαύγειαν χρυσταλλίνην τὴν περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας, ἐνῶ ὁ Κύριλλος, ἐπηρεαζόμενος προφανῶς ἐκ τῶν ἀπολογητικῶν σκοπῶν τοῦ ἔργου του παρουσιάζει διστακτικότητά τινα καὶ ἀοριστίαν περὶ τὴν ἔκθεσιν τοῦ ζωτικοῦ τούτου τῆς πίστεως δόγματος.

Ἐπιλεγόμενα. Μετὰ τὴν λεπτομερῆ ἐξέτασιν τῶν περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος χωρίων τοῦ ἱεροῦ Κυρίλλου τοῦ Ἀλεξανδρείας δυνάμεθα νὰ καταλήξωμεν εἰς τὰ ἀκόλουθα συμπεράσματα.

1. Ὡς πρὸς τὸ δόγμα τῆς ἁγίας Τριάδος ὁ Κύριλλος φέρεται ὡς εἷς τῶν σημαντικωτέρων ἐκπροσώπων τῆς ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως τῆς ἐποχῆς του. Τὸ Τριαδικὸν δόγμα παρ' αὐτῷ φέρεται διατετυπωμένον κατὰ τὰς βασικὰς καὶ κυρίας αὐτοῦ γραμμάς. Τὸ ἐνιαῖον τῆς θείας φύσεως (ὁμοούσιον) καὶ τὸ ἴδιον τῶν ἐπὶ μέρους ὑποστάσεων, τὸ ἀίδιον καὶ ἰσότιμον τῶν προσώπων καὶ ἡ ἀλληλενοίκησις αὐτῶν, ὡς καὶ αἱ ἐξωτερικαὶ ἐνέργειαι τῆς τριαδικῆς θεότητος κατὰ τὴν τάξιν «ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐν Πνεύματι», ἀποτελοῦσι σημαντικὰ τῆς πίστεως σημεῖα, ἅτινα ὁ ἱερὸς Πατὴρ ἰδιαζόντως καὶ μετὰ δυνάμεως πολλῆς ἀντιβάλλει κατὰ τῶν αἱρέσεων, τῶν προσβαλλουσῶν τὸ τριαδικὸν δόγμα τῆς πίστεως.

2. Τὴν θεότητα τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὁ Κύριλλος ἐξαίρει πολλαχῶς. Ἀντεπερχόμενος κατὰ τῶν Πνευματομάχων, οἵτινες ἠρνοῦντο τὸ θεοπρεπὲς ἀξίωμα τοῦ Πνεύματος, ἀναλαμβάνει, κυρίως ἐν τῇ βίβλῳ τῶν θησαυρῶν, τὴν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἁγίας Γραφῆς ἀναίρεσιν τῶν ποικίλων ἐπιχειρημάτων τῆς αἰρέσεως καὶ τὴν κατοχύρωσιν τοῦ θεμελιώδους τούτου τῆς πίστεως δόγματος. Ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ ὁ Κύριλλος εἶναι ὄντως ἀνεξάντλητος. Βαθύτατος γνώστης τῶν Γραφῶν ἀντλεῖ κατὰ κανόνα ἐξ αὐτῶν ἅπαντα τὰ ἐπιχειρήματά του καὶ ἀγωνίζεται περιπαθῶς νὰ καταδείξῃ τὴν θεότητα τοῦ Πνεύματος, ἀλήθειαν ἐξ ἧς ἤρτηται ἢ τε οὐσία καὶ ἢ καθόλου πνευματικότης τῆς Ἐκκλησίας.

3. Ἀνάλογον πρὸς τὴν θείαν φύσιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἶναι καὶ τὸ ἐν τῷ κόσμῳ ἐπιτελούμενον ὑπ' αὐτοῦ ἔργον. Καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ φυσικοῦ πεδίου τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀποτελεῖ δύναμιν συνεχτικὴν καὶ πρὸς τὸ εὖ εἶναι διακρατοῦσαν τὰ ὄντα²³. Ἐπὶ δὲ τοῦ πεδίου τῆς χάριτος ἐπιτελεῖ τὴν θεοποίησιν τοῦ ἀνθρώπου, τὸν ἀνακαινισμὸν τῆς φύσεως, τὴν μεταμόρφωσιν τῶν ἀνθρώπων εἰς καινότητά ζωῆς, τὴν ἀποβολὴν τῆς φθορᾶς καὶ τὴν εἴσοδον εἰς τὴν αἰώνιον ζωὴν²⁴.

4. Ἡ θεότης τοῦ Πατρὸς εἶναι πηγαία. Ὁ Πατὴρ εἶναι ἀγέννητος, ἐξ αὐτοῦ δὲ ἔλκουσι τὴν θεότητα αὐτῶν τὰ ἕτερα πρόσωπα τῆς ἁγίας Τριάδος, ὁ μὲν Υἱὸς διὰ τῆς γεννήσεως, τὸ δὲ Πνεῦμα διὰ τῆς ἐκπορεύσεως. Ὁ τρόπος τῆς προόδου ταύτης εἶναι ἄρρητος καὶ ἀνεμύνητος.

5. Ὁ Υἱὸς εἶναι πλήρης καὶ τέλειος Θεός, γεννώμενος αἰδίως παρὰ τοῦ Πατρὸς. Εἶναι τὸ αἰδίον βλάστημα καὶ γέννημα τοῦ Πατρὸς. Ἐπὶ τῆς αἰδίου γεννήσεως τοῦ Λόγου ὁ Κύριλλος εἶναι σαφὴς καὶ κατηγορηματικὸς. Τὴν ἀλήθειαν ταύτην τῆς πίστεως προβάλλει ἀνὰ πᾶν βῆμα ἐν τοῖς ἔργοις του. Ὁμοίως ἐξαίρει καὶ τὴν θεότητα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὡς καὶ τὴν ἐνότητα τοῦ θεανδρικοῦ αὐτοῦ προσώπου, εἶναι δὲ γνωστοὶ ἐπὶ τοῦ τελευταίου τούτου οἱ σφοδροὶ ἀγῶνες αὐτοῦ κατὰ τῆς νεστοριανικῆς κακοδοξίας.

6. Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεται αἰδίως παρὰ τοῦ Πατρὸς. Τὴν ἐκπόρευσιν τοῦ Πνεύματος ἀποδίδει ῥητῶς εἰς τὸν Πατέρα πλεισταχοῦ τῶν ἔργων τοῦ ὁ Κύριλλος. Εἰς τὴν διατύπωσιν τοῦ δόγματος τούτου στηρίζεται σαφῶς ἐπὶ τῶν πηγῶν τῆς θείας ἀποκαλύψεως. Οὕτως ἐκ μὲν τῆς Γραφῆς στηρίζεται εἰς τὸ κλασσικὸν περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος χωρίον τοῦ Ἰωάννου (κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος φωνήν)²⁵, ἐκ δὲ τῆς ἱερᾶς Παραδόσεως ἐπὶ τῆς

23. Εἰς Ἑσαῖαν 44, 3-5. PG 70, 921A.

24. Ἐπὶ τὸν Ἰωάννην 14.20. PG 74, 281B. Αὐτόθι 1,13. PG 73, 157 AB. Αὐτόθι 17,18.19. PG 74, 541D. Αὐτόθι 17,20. 21. PG 74, 553CD.

25. Ἰωάν. 15,26.

περὶ Πνεύματος διδασκαλίας τοῦ ὅρου τῆς πρώτης ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Περὶ τῆς ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὁ Κύριλλος εἶναι σαφῆς καὶ κατηγορηματικός. Ἐν προκειμένῳ δὲ οὐδεμία ἀπολύτως ἀμφιβολία εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ.

7. Τὴν ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπόρευσιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὁ Κύριλλος ἀποδίδει συνωνύμως καὶ ἄλλως. Οὕτω τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον χαρακτηρίζεται ὡς ἐκ τοῦ Πατρὸς, π α ρ ἄ τοῦ Πατρὸς, τῶν προθέσεων ἐμφανουσῶν τὴν ἐκ τῆς πηγαίας θεότητος ἀίδιον πρόδον τοῦ Πνεύματος. Προσέτι τὸ Πνεῦμα π ρ ο χ ε ῖ τ α ι, π ρ ὀ ε ι σ ι, π ρ ο κ ὑ π τ ε ι ἐκ τοῦ Πατρὸς. Διὰ τῶν ῥημάτων τούτων δηλοῦται ὁμοίως τὸ ὑποστατικὸν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἰδίωμα. Καὶ ἐν τούτῳ ὁ Κύριλλος εἶναι ἀπολύτως σαφῆς, ἂν καὶ αἱ ἀνωτέρω ἐκφράσεις λαμβάνονται ἐνίοτε πρὸς δήλωσιν τοῦ τε ὁμοουσίου τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τῆς ἐγχρόνου ἀποστολῆς αὐτοῦ (δι' Υἱοῦ) εἰς τὸν κόσμον.

8. Τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἐκπορευόμενον ἀίδίως παρὰ τοῦ Πατρὸς, χορηγεῖται εἰς τὸν κόσμον διὰ τοῦ Υἱοῦ. Τὸ σημεῖον τοῦτο τῆς πίστεως κατέχει σημαντικὴν θέσιν ἐν τῇ ὅλῃ περὶ Πνεύματος ἁγίου διδασκαλίᾳ τοῦ Κυρίλλου. Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον προχεῖται, πέμπεται, διαβαίνει, δίδεται παρὰ Πατρὸς δι' Υἱοῦ. Ἡ θέσις τοῦ Υἱοῦ κατέχει ἐν ταῖς ἐξωτερικαῖς σχέσεσι τῆς ἁγίας Τριάδος οἰονεὶ τὸ ἐνδιάμεσον κέντρον, συμφώνως ἄλλως πρὸς τὴν τάξιν ἀριθμῆσεως τῆς Τριαδικῆς θεότητος. Ὁ Υἱὸς μεσιτεύει ἐν τῇ χορηγήσει τῶν θείων ἀγαθῶν, ὑπάρχων ἀδόξος τῆς πρὸς Θεὸν καὶ Πατέρα φιλίας τε ὁμοῦ καὶ προόδου»²⁶, «ἀνάγων διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος πρὸς τὴν ὑπὲρ ἄνθρωπον χάριν, καὶ κατακοσμῶν θεϊκῇ δυνάμει τοὺς ἐν οἷς ἂν γένοιτο»²⁷.

9. Κέντρον καὶ βάσις ἐξ ἧς ὁ ἱερὸς Κύριλλος μελετᾷ τὰς σχέσεις τῶν προσώπων ἐν ταῖς ἐξωτερικαῖς αὐτῶν ἐνεργείαις εἶναι τὸ ὁμοούσιον αὐτῶν. Τὸ ὁμοούσιον τοῦτο οὐδεμίαν ἀναφορὰν ἔχει ἐπὶ τοῦ αἰδίου ὑπαρκτικοῦ πεδίου τῶν ὑποστάσεων. Ἐπὶ τοῦ πεδίου τούτου μόνον ἡ πηγαία θεότης τοῦ Πατρὸς ἔχει ἀναφορὰν καὶ ἰσχύν. Τὸ ταυτὸν τῆς οὐσίας ἐναρμονίζει μόνον τὰς ἐξωτερικὰς ἐνεργείας τοῦ ἐν Τριάδι Θεοῦ.

Ἐκ τῆς ἐπόψεως ταύτης τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καλεῖται ἴδιον τοῦ Υἱοῦ. Καίπερ ὁ Χριστὸς χρίεται κατὰ τοὺς λόγους τῆς Γραφῆς ὑπὸ τοῦ Πνεύματος, ἢ χρίσις αὕτη ἀναφέρεται μόνον εἰς τὴν ἀνθρωπίνην αὐτοῦ φύσιν, κατὰ τὸ ὑποβεβηκὸς δηλονότι καὶ ὑφειμένον, ἦτοι κατὰ τὰ μέτρα τῆς θείας οἰκονομίας, καὶ τῆς ἀπάτου κενώσεως τοῦ Λόγου. Ὁ ἀίδιος ὁμοῦς Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ

26. Ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην 14,14. PG 74,252A.

27. Ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην 10,34. PG 74,25D.

ὁ Χριστὸς ἔχει ἴδιον τὸ Πνεῦμα, ὅπερ καὶ χορηγεῖ εἰς τὸν κόσμον. Τὸ Πνεῦμα ἐπομένως δὲν εἶναι ἀλλότριον τοῦ Υἱοῦ²⁸, ἀποστέλλει δὲ τοῦτο ὁ Υἱὸς ἐξ ἰδίου πληρώματος²⁹. Λόγω τῆς ταυτότητος τῆς οὐσίας τὸ ἅγιον Πνεῦμα καλεῖται Πνεῦμα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Ὑπάρχει ἐν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ. Δὲν δύναται νὰ ἀποχωρισθῇ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ. Οἱ ἀποχωρίζοντες τὸ Πνεῦμα ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ διασπῶσι τὸ ἐνιαῖον πρόσωπον αὐτοῦ, μερίζουσι τὸν ἕνα Χριστὸν εἰς δύο ἐπὶ μέρους Χριστούς, εἰς δύο πρόσωπα ἰδιοπερίστατα καὶ αὐτοδιόριστα. Ἡ ἐνότητος τῆς φύσεως τῶν προσώπων οἰκοδομεῖ ἀρρήκτως καὶ ἀδιαστάτως τὴν βαθυτάτην οὐσιώδη σχέσιν αὐτῶν. Ὡς ὁμοούσιον τῷ Λόγῳ τὸ Πνεῦμα εἶναι ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ἐκ τῆς αὐτῆς δηλονότι οὐσίας καὶ ὁ Υἱὸς. Ἐν τῇ αὐτῇ ἐννοίᾳ τὸ Πνεῦμα λέγεται καὶ ἀπὸ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ. Ἡ ταυτότης ὅμως τῆς φύσεως συνεπάγεται καὶ τὴν ὑπὸ (διὰ) τοῦ Υἱοῦ ἀποστολὴν τοῦ Πνεύματος εἰς τὸν κόσμον. Ὅπως δ' ὁ Πατὴρ ἀποστέλλει τὸν ὁμοούσιον αὐτῷ Λόγον εἰς τὸν κόσμον, ἵνα ἐνσαρκωθῇ καὶ σώσῃ τὸν ἄνθρωπον, οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς πέμπει τὸ ὁμοούσιον αὐτῷ Πνεῦμα εἰς τὸν κόσμον, ἵνα ἀγιασῇ τὸν ἄνθρωπον. Ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς ἀποστολῆς τὸ Πνεῦμα πρόεισι, προχεῖται, δίδεται ὑπὸ τοῦ Υἱοῦ. Αἱ αὐταὶ ἐκφράσεις ἀποδιδόμεναι εἰς τὸν Θεὸν Πατέρα δηλοῦσιν, ὅτε μὲν (τὸ συχνότερον) τὴν ἐκπόρευσιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκ τοῦ Πατρὸς, ὅτε δὲ (σπανιώτερον) τὴν ἀποστολὴν τοῦ Πνεύματος ὑπὸ τοῦ Πατρὸς, πάντοτε ὅμως διὰ τοῦ Υἱοῦ.

10. Τὴν βαθυτάτην ταύτην καὶ οὐσιώδη ἐνότητα τῶν θείων προσώπων τῆς Τριάδος ἀποδίδει ὁ Κύριλλος καὶ δι' ἄλλων ἐκφράσεων, ὡς «πρόσωπον», «νοῦς», «εἰκών», «ὁμοίωσις», «καρπός». Αἱ φράσεις αὗται ἀναφέρονται τόσον εἰς τὰς σχέσεις τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, ὅσον καὶ εἰς τὰς σχέσεις τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα. Ὡσαύτως τὴν φυσικὴν ταυτότητα τῶν προσώπων ἐξαίρει δι' ἀσθενοῦς φυσικοῦ παραδείγματος, ἥτοι διὰ τῆς ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ ὀργανισμῷ ἐνότητος τοῦ σώματος, τῆς χειρὸς καὶ τοῦ δακτύλου. Ἐκτὸς τούτων ἡ φυσικὴ ἐνότητος τῆς Τριάδος καὶ αἱ ἐνδότεροι σχέσεις τῶν προσώπων αὐτῆς παραβάλλονται πρὸς τὴν εὐωδίαν τὴν ἐκ τῶν ἀνθέων προϊοῦσαν, ἥτις καὶ δηλοποιεῖ τὴν οὐσίαν τοῦ ἀνθους ἐξ ἧς ἀνίσχει, πρὸς τὴν θερμότητα τὴν ἐκ τοῦ πυρὸς προερχομένην, πρὸς τὴν ἀτμίδα τοῦ ὕδατος καὶ τοῦ μέλιτος τὴν γλυκύτητα. Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὡς ἐκ τῆς οὐσιώδους ταυτότητος αὐτοῦ μετὰ τοῦ Υἱοῦ χαρακτηρίζεται ὡς ἐνέργεια ἢ ποιότης φυσικὴ τοῦ Υἱοῦ.

28. Ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην 6,54. PG. 73,604A. Περὶ ἁγίας τε καὶ ὁμοούσιου Τριάδος, Λόγ. Σ' PG 75,1009B. Ἡ Βίβλος τῶν θησαυρῶν, Λόγ. ΛΓ'. PG. 75,563C.

29. Περὶ τῆς ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ προσκυνήσεως καὶ λατρείας, Λόγος ἐνδέκατος. PG 68, 773B. Εἰς Ἡσαΐαν 11,1-3. PG 60, 313C. Ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην 3,34. PG 73,280BC. Λόγος δευτέρος προσφωνητικὸς ταῖς εὐσεβεστάταις βασιλίσσαις, περὶ τῆς ὀρθῆς πίστεως, κεφ. Ν. PG 76,1405B.

11. Ἐγείρεται ὁμως τὸ ἐρώτημα: Μήπως παραλλήλως πρὸς τὴν ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπόρευσιν τοῦ Πνεύματος καὶ πρὸς τὴν φυσικὴν ἐνότητα αὐτοῦ πρὸς τε τὸν Υἱὸν καὶ τὸν Πατέρα ἐξ ἧς καὶ ἀπορρέει ἢ παρὰ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἀποστολὴ αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον, ὁ ἱερὸς συγγραφεὺς ἀποδέχεται καὶ τὴν παράλληλον ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπόρευσιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος; Τὸ ἐρώτημα εἶναι ὄντως σοβαρόν, τοσοῦτ' αὖ δὲ μᾶλλον ὅσ' οἱ Ῥωμαιοκαθολικοὶ μετὰ σπουδῆς προσφεύγουσιν εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Κυρίλλου πρὸς ὑποστήριξιν τῶν περὶ Filioque ἰδιαιτέρων διδαγμάτων των.

12. Ἐκ προοιμίου εἰρήσθω ὅτι ἡ περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος διδασκαλία τοῦ Κυρίλλου, παρὰ τὰ ἐν πολλοῖς φωτεινὰ καὶ κρυστάλλινα σημεῖα αὐτῆς, παρουσιάζεται ἐνιαχοῦ συγκεχυμένη, ὥστε νὰ παρέχη τὴν ἐκ πρώτης ὄψεως ἐντύπωσιν ὅτι αὕτη ἀποδέχεται τὴν ἐκ δύο πηγῶν προέλευσιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Τὴν ἀσάφειαν ταύτην δυνάμεθα νὰ ἴδωμεν, ἐὰν συγκρίνωμεν τὴν περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ Πνεύματος διδασκαλίαν τοῦ Κυρίλλου πρὸς τὰ διδάγματα αὐτοῦ περὶ τῆς αἰδίου ἐκ Πατρὸς γεννήσεως τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου. Τὴν ἐκ τοῦ Πατρὸς γέννησιν τοῦ Λόγου ὁ ἱερὸς Πατὴρ διδάσκει σαφῶς καὶ μὲ διαύγειαν ὄντως ζηλευτήν. Ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου τῆς πίστεως εἶναι τοσοῦτον κατηγορηματικὸς, ὥστε οὐδεμία νὰ παραμένῃ ἐπ' αὐτοῦ ἀντίρρησις καὶ ἀντιλογία. Τὸ αὐτὸ ὁμως δὲν συμβαίνει δυστυχῶς καὶ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἐνῶ περὶ τῆς θεότητος τοῦ θείου Παρακλήτου εἶναι τοσοῦτον σαφὴς καὶ κατηγορηματικὸς, κατακεραυνῶν διὰ τῆς ἀνεξάντλητου ἐπιχειρηματολογίας του τὰς θέσεις τῶν ἀντιφρονούντων, περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος παρουσιάζει δισταγμὸν τινα καὶ ἀπροθυμίαν νὰ ἐξάρῃ τὴν ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς αἰδιον προέλευσιν αὐτοῦ. Καὶ ὁμιλεῖ μὲν περὶ τῆς ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὁμως παραλλήλως χρησιμοποιεῖ θεολογικὴν ὀρολογίαν δυναμένην ἐπικινδύνως νὰ προσανατολισθῇ εἰς τὰ περὶ Filioque κακόδοξα διδάγματα. Τὸν δισταγμὸν ἢ μᾶλλον τὴν ἀπροθυμίαν τοῦ Κυρίλλου νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς τὴν περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας βλέπομεν εἰς δύο χαρακτηριστικὰ περιπτώσεις, ἀναφερομένας εἰς τὸν ἀγῶνα αὐτοῦ ἐναντίον τῶν Ἀντιοχείων θεολόγων τῆς Ἀνατολῆς. Οὕτως οἱ Ἀνατολικοὶ θεολόγοι ἐν τῇ ἀντιρρῆσει αὐτῶν εἰς τὸν Θ' τοῦ Κυρίλλου ἀναθεματισμὸν, διατυπώσαντες τὴν περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας (PG 76, 356BC) μὲ σπανίαν ὄντως διαύγειαν καὶ καθαρότητα, ἔδωσαν πολὺτιμον εὐκαιρίαν εἰς τὸν Κύριλλον νὰ ἀποδεχθῇ τὴν διδασκαλίαν ταύτην ἢ καὶ τὸ σπουδαιότερον νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς αὐτήν. Τοῦτο ὁμως ὁ Κύριλλος ἀντιπαρέρχεται ἐν σιγῇ, ἀρκεσθεὶς μόνον εἰς τὸ νὰ τονίσῃ, ὅτι τὸ Πνεῦμα εἶναι ἴδιον τοῦ Υἱοῦ, καθάπερ καὶ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς (PG 76, 357C). Ἀφ' ἐτέρου καὶ ὁ Θεοδώρητος ἐν ἀνοικτῇ ἐπιθέσει κατὰ τοῦ Κυρίλλου, ἀποκαλέσαντος τὸ Πνεῦμα ἴδιον τοῦ Υἱοῦ, διέτύπωσε θαυμασιῶς τὴν περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος διδασκαλίαν

τῆς Ἐκκλησίας (PG 76, 432D), δούς εἰς τὸν Κύριλλον ἀφορμὴν λεπτομεροῦς πῶς ἐν προκειμένῳ ἀπολογίας. Καὶ παραδέχεται μὲν ὁ Κύριλλος ἐν τῇ Ἀπολογία αὐτοῦ ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ Πατρὸς, οὐδεμίαν ὅμως προσπάθειαν καταβάλλει, δεδομένου μάλιστα ὅτι τὸ ζήτημα ἦτο τοσοῦτον σοβαρὸν καὶ ἡ ὀρθοδοξία αὐτοῦ ἐτίθετο ἐν ἀμφιβόλῳ ὑπὸ τοῦ Θεοδώρητου, νὰ σχολιάσῃ πῶς λεπτομερῶς τὸ νευραλγικὸν τοῦτο σημεῖον τῆς ὀρθοδόξου πίστεως. Ἀρκεῖται ἀπλῶς εἰς τὸ νὰ δεχθῆ τὴν ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπόρευσιν τοῦ Πνεύματος, κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος φωνήν, νὰ προσθέσῃ δὲ ὅτι τὸ Πνεῦμα δὲν εἶναι ἀλλότριον τοῦ Υἱοῦ (PG 76, 433BC).

13. Καθ' ἡμᾶς ἡ ἀπροθυμία αὕτη τοῦ Κυρίλλου ἐξηγεῖται ἐκ τῆς ἀπολογητικῆς σκοπιᾶς ἐξ ἧς μελετᾷ καθόλου τὴν περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος διδασκαλίαν τῆς πίστεως. Ὁ Κύριλλος ἔχει βασικῶς νὰ ἀντιπαλαίσῃ ἐναντίον τριῶν ἐχθρῶν τῆς πίστεως. Ἐκ τούτων οἱ μὲν κατεπολέμουν τὴν θεότητα τοῦ Λόγου (Ἀρειανοί), οἱ δὲ τὴν θεότητα τοῦ Πνεύματος (Πνευματομάχοι), ἐνῶ ἕτεροι (Νεστοριανοί) προσέβαλλον τὴν ἐνότητα τοῦ προσώπου τοῦ Χριστοῦ, μειοῦντες ἐν ταῦτῳ καὶ τὸ θεοπρεπὲς ἀξίωμα αὐτοῦ. Τὴν οὐσιώδη καὶ φυσικὴν ταυτότητα τοῦ Πνεύματος μετὰ τοῦ Υἱοῦ ἀντιβάλλει σφοδρῶς ὁ Κύριλλος κατὰ τε τῶν ἀρειανῶν καὶ τῶν Πνευματομάχων. Ὁ Λόγος, ἐφ' ὅσον ἔχει ἐν ἑαυτῷ ἐνοικοῦν τὸ ὁμοούσιον αὐτῷ Πνεῦμα, ὅπερ ἀποστέλλει πρὸς ἀγιοποίησιν καὶ θέωσιν τοῦ κόσμου, δὲν δύναται ἄλλως νὰ εἶναι ἢ πλήρης καὶ τέλειος Θεός. Ἐτέρωθεν καὶ τὸ Πνεῦμα, ὡς ἐνοικοῦν ἐν τῷ Λόγῳ καὶ ὁμοούσιον αὐτῷ, πρέπει νὰ εἶναι ὁμοίως πλήρης καὶ τέλειος Θεός, ὡς Θεὸς δὲ καὶ μόνον, πεμπόμενον ἐν χρόνῳ ὑπὸ τοῦ Υἱοῦ, δύναται νὰ θεοποιήσῃ τὸν ἄνθρωπον. Ἐπὶ τῶν αὐτῶν γραμμῶν τοποθετεῖ τὴν πολεμικὴν του ὁ Κύριλλος καὶ ἐναντίον τῶν Νεστοριανῶν, πρὸς ἀναίρεσιν τῶν ὁποίων ἐπιστρατεύει μετὰ σπουδῆς ἅπαντα τὰ ἐπιχειρήματά του. Οὗτοι, ὡς γνωστόν, διέσπων τὸ ἐνιαῖον πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ, ὁμιλοῦντες περὶ ἀνθρώπου Χριστοῦ καὶ Θεοῦ Χριστοῦ, ἐξωτερικῶς μόνον καὶ κατὰ συνάφειαν συνηνωμένων. Κατ' αὐτούς ὁ Χριστός, ὡς ἄπλοῦς ἄνθρωπος, δὲν εἶχεν ἕδρον αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα, ὅπερ ἦτο δοτὸν αὐτῷ καὶ ἐξῶθεν εἰσκεκριμένον. Ἡ τοιαύτη θεώρησις τοῦ Χριστοῦ ἦτο ἀφόρητος διὰ τὸν Κύριλλον. Ἐν αὐτῇ ἔβλεπε κατάλυσιν τοῦ δόγματος τῆς πίστεως καὶ ἀφανισμόν τοῦ σωτηρίου ἔργου τοῦ Χριστοῦ. Ἡ ἐνόχλησις αὐτοῦ ἐκ τῆς νεστοριανικῆς διδασκαλίας καὶ ὀρολογίας εἶναι ἐντονος, διὸ καὶ ἡ ἐπίθεσις αὐτοῦ κατ' αὐτῶν εἶναι ἀδυσώπητος καὶ ἀνυποχώρητος. Καὶ ὑποχωρεῖ μὲν ἐν τινι μέτρῳ εἰς τὸν Τύπον τῶν διαλλαγῶν χάριν τῆς εἰρηνεύσεως τῆς Ἐκκλησίας. Εἰς τὴν θεολογικὴν ὅμως ἐκθεσιν τῆς διδασκαλίας του, ὡς αὕτη διατυποῦται ἐν τοῖς ἔργοις του, εἶναι σταθερὸς καὶ ἀμετακίνητος. Οὐδὲ καὶ ἐπ' ἐλάχιστον θέλει νὰ ἐνθαρρύνῃ τὴν νεστοριανικὴν νοοτροπίαν καὶ ἀντίληψιν. Τὸ νὰ μὴ συνδέσῃ στενώτατα τὸ Πνεῦμα πρὸς τὸν Υἱόν, ἐνόμιζεν ὅτι ἄφηνε περιθώρια ἐνθαρρύνσεως τῆς νεστοριανικῆς κακοδοξίας. Διὰ τὸν

λόγον τοῦτον καὶ εἰς τὰς περιπτώσεις ἀκόμη ἐκείνας, ἔνθα ὀμιλεῖ περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκ τοῦ Πατρὸς, σπεύδει ἀμέσως νὰ προσθέσῃ ὅτι τὸ Πνεῦμα εἶναι ἴδιον τοῦ Υἱοῦ, ὅτι δὲν εἶναι ἀλλότριον τῆς οὐσίας αὐτοῦ. Τοῦτο ἐπαναλαμβάνει ὁ Κύριλλος κατὰ κόρον. Ἐπομένως καὶ ἡ ἀσφυκτικὴ ὁρολογία τοῦ Κυρίλλου καὶ αἱ τολμηραὶ ἐκφράσεις αὐτοῦ, ὡς καὶ ἡ ἔντονος ἐπιμονὴ του νὰ ἐξαίρῃ τὸ ταῦτόν τῆς οὐσίας τοῦ Πνεύματος μετὰ τοῦ Υἱοῦ, ἐξ αὐτῆς δὲ νὰ βλέπῃ καὶ τὰς ἰδιαιτέρας σχέσεις των, προέρχονται ἐκ τῆς μεγάλης σπουδῆς τοῦ ἱεροῦ συγγραφέως, ὅπως διασφαλίσῃ τὸ περὶ Χριστοῦ δεινῶς κλονιζόμενον δόγμα τῆς πίστεως. Τὸ Πνεῦμα ὡς ὁμοούσιον τῷ Χριστῷ, ὡς Πνεῦμα Χριστοῦ, προῦδν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ καὶ προχεόμενον ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον, δηλοῖ πανηγυρικῶς τὸ τε θεῖον ἀξίωμα τοῦ ἐνσαρκωθέντος Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν ἐνότητα τοῦ θείου προσώπου τοῦ Σωτῆρος. Εἰς μίαν τοιαύτην θεώρησιν τοῦ Χριστοῦ, τὰ περιθώρια τῆς νεστοριανικῆς παραχαράξεως τῆς πίστεως συστέλλονται μέχρῃς ἀφανισμοῦ.

14. Ἡ ἀσάφεια, λοιπόν, περὶ τὴν ἐκθεσιν τῆς περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος διδασκαλίας τοῦ Κυρίλλου ἐξηγεῖται ἱκανοποιητικῶς πως ἐκ τῶν ἀπολογητικῶν σκοπῶν τοῦ ἔργου του. Ἡ περὶ τὴν ὁρολογίαν ἀσάφεια αὕτη παρατηρεῖται ὁμοίως καὶ εἰς ἄλλους τομεῖς τῆς διδασκαλίας τοῦ Κυρίλλου. Ἰδίᾳ ἐπὶ τοῦ χριστολογικοῦ πεδίου εἶναι γνωστὴ ἡ περιφημος διατύπωσις τοῦ Ἀπολλιναρίου «Μία φύσις τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένη», τὴν ὁποῖαν υἰοθέτησε πλήρως ὁ Κύριλλος, ἐκλαμβάνων αὐτὴν ὡς φράσιν τοῦ ἱεροῦ Ἀθανασίου. Ὡς ὁρολογία χριστολογικὴ ἡ φράσις αὕτη ἦτο φαινομενικῶς ἐπιλήψιμος, καθ' ὅσον ἔφερε σαφῆ μονοφυσικὴν ἀνάχρωσιν. Ὑπὸ τὸν κάλαμον ὁμοῦς τοῦ ἱεροῦ Κυρίλλου χρησιμοποιεῖται ὀρθοδόξως, καθ' ὅσον ἡ σεσαρκωμένη φύσις ἐνταῦθα δηλοῖ τὸ ἀίδιον πρόσωπον τοῦ Λόγου, ἕπερ εἰσῆλθεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως. Τὴν αὐτὴν διφορομένην ἀσάφειαν παρατηρεῖ τις καὶ εἰς ἄλλας ἐκφράσεις τοῦ Κυρίλλου. Ἐπομένως δὲν πρέπει νὰ μᾶς ξενίξῃ καὶ ἡ ἐπὶ τοῦ Τριαδικοῦ δόγματος παρατηρουμένη ἀσάφεια, ἣν δέον νὰ σταθμιζώμεν καὶ κρίνωμεν ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὅλου πνεύματος, τοῦ σκοποῦ καὶ τῶν ἰδιαιτέρων ἐπιδιώξεων τοῦ ἔργου τοῦ Κυρίλλου, ἔργου ἐντασσομένου εἰς τὰ φυσικὰ πλαίσια τῆς ἀρχαίας ἀλεξανδρινῆς θεολογίας, ἣτις ἤρέσκετο, ὡς γνωστόν, εἰς μυστικὰς καὶ οὐρανοδρόμους πτήσεις καὶ ἀλληγορίας. Ὡσαύτως δὲν πρέπει νὰ παραθεωρῶμεν καὶ τὸ γεγονός ὅτι ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Κυρίλλου ἡ περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος διδασκαλία δὲν εὕρισκετο εἰς τὸ ἐπίκεντρον τῆς θεολογικῆς σκέψεως τῆς Ἐκκλησίας, καθ' ὅσον ἡ αἵρεσις προσέβαλλε μὲν τὴν θεότητα τοῦ Πνεύματος, οὐχὶ ὁμοῦς καὶ τὴν ἐκπόρευσιν αὐτοῦ. Ὅταν βραδύτερον προσεβλήθη ὑπὸ τῆς αἵρέσεως καὶ ἡ ἐκπόρευσις, ἡ Ἐκκλησία ἐνεβάθυνεν ἀξιολόγως καὶ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο τῆς πίστεως, ἀναπτύξασα σχετικῶς διαυγῆ καὶ πλουσιωτάτην θεολογικὴν γραμματεῖαν. Καὶ ἐκ τῆς ἐπόψεως, λοιπόν, ταύτης μελετῶντες τὴν

σχετικὴν διδασκαλίαν τοῦ Κυρίλλου δυνάμεθα ἐν τινι μέτρῳ νὰ κατανοήσωμεν τὰς ἀσαφείας καὶ ἀοριστίας αὐτῆς.

15. Ἐξ ὧσων μέχρι τοῦδε εἶπομεν δυνάμεθα νὰ καταλήξωμεν εἰς τὸ ἀκόλουθον τελικὸν συμπέρασμα. Ἡ ὀρολογία τοῦ Κυρίλλου δύναται εὐχερῶς νὰ προσανατολισθῆ εἰς τὴν διδασκαλίαν περὶ τῆς καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Φράσεις οἷαι (τὸ Πνεῦμα) «ἐκ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ» «ἐκ τοῦ Υἱοῦ», «ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ», ἐκ πρώτης ὄψεως τοῦλάχιστον δὲν δύνανται ἄλλως νὰ ἐκληφθοῦν. Τὸ βάθος ὅμως τῆς διδασκαλίας τοῦ Κυρίλλου εἶναι ἐντελῶς διάφορον. Ἡ ὄλη περὶ Πνεύματος διδασκαλία αὐτοῦ κυκλοῦται ἀνέτως ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς ὀρθοδόξου περὶ Πνεύματος ἁγίου παραδόσεως. Τὸ νὰ δεχθῆ τις τὸν Κύριλλον ὡς ἐκπρόσωπον τοῦ Filioque ἐν τῇ Ἄνατολῇ θὰ ἡδίκηει προφανῶς τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν βαθυτέραν οὐσίαν τῆς πραγματικῆς του διδασκαλίας. Ἄν ἀπορρίψῃ τις ἢ μᾶλλον ἐρμηνεύσῃ ὀρθῶς ἕνια σημεῖα τοῦ ἐξωτερικοῦ κελύφους τῆς διδασκαλίας τοῦ Κυρίλλου, ὁ πυρὴν αὐτῆς θὰ ἀναφανῆ ἐν τῇ πραγματικῇ ὀρθόδοξῳ διαστάσει καὶ οὐσίᾳ αὐτοῦ. Ἰσως τὴν σαφῆ καὶ κατὰ πάντα ὀρθόδοξον διδασκαλίαν τοῦ Κυρίλλου περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος θὰ ἀπέδιδον τὰ κατωτέρω χωρία, ἅτινα παρεθέσαμεν ἤδη ἐν ἀρχῇ:

«Διαπεράναντες δὲ τὸν περὶ Χριστοῦ λόγον οἱ τρισμακάριοι Πατέρες, τοῦ ἁγίου Πνεύματος διαμνημονεύουσι. Πιστεύειν γὰρ ἔφασαν εἰς αὐτὸ, καθάπερ ἀμέλει εἰς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν. Ὁμοούσιον γὰρ ἔστιν αὐτοῖς· καὶ προχεῖται μὲν, «ἡ γοὺν ἐκπορεύεται καθάπερ ἀπὸ πηγῆς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, χορηγεῖται δὲ τῇ κτίσει διὰ τοῦ Υἱοῦ»³⁰.

«Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἔστι μὲν γὰρ ἐκ Θεοῦ τοῦ κατὰ φύσιν ἀληθῶς, ἀλλ' οὐδαμῶθεν μεμερισμένον τῆς οὐσίας αὐτοῦ, προῖδὸν δὲ μᾶλλον ἐξ αὐτοῦ, καὶ ἐν αὐτῷ μένον ἀεί, χορηγούμενον δὲ τοῖς ἁγίοις διὰ Χριστοῦ»³¹.

«Ὁ ὑκοῦν ἐκπορεύεται μὲν, ὡς ἔφην, ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, χορηγεῖ δὲ αὐτὸ τῇ κτίσει καὶ δίδωσι τοῖς ἁγίοις ὡς φύσει τε καὶ ἀληθῶς Υἱός, ὁ μονογενῆς αὐτοῦ Λόγος, καὶ τοῖς τοῦ Πατρὸς ἀξιώμασι διατρέπων»³².

(Συνεχίζεται)

30. Ἐπιστολὴ LV. PG. 77, 316D.

31. Ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην 14,11. PG 74,216C.

32. Ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Λουκᾶν 5,21. PG 72, 521BC.